

Family, Culture, and Challenges of Childhood (Case Study of Harandi Neighbourhood in Tehran)

Maryam Davoodi *

Assistant Professor, Department of Psychology and Counseling Education, Farhangian University, Tehran, Iran.

Mohammadrahim Safari

Assistant Professor, Department of Social Sciences Education, Farhangian University, Tehran, Iran.

Alireza Ahangar

Master's Student of Social Work, Iran.

Hamideh Haditabar

Assistant Professor, Department of Psychology and Counseling Education, Farhangian University, Tehran, Iran

Introduction

Childhood, as a socio-cultural construct, is profoundly shaped by the norms, values, and beliefs of society. The family, as the primary institution for cultural transmission, plays a central role in childhood socialization. The interaction between family and the cultural characteristics of the Ghorbati community can create challenges and disruptions in the socialization process. No studies have been undertaken regarding the meaning of childhood and the psycho-social challenges of childhood in distinct cultures such as the Ghorbati in Iran. Therefore, the questions to be answered here are as follows; 1) what is the meaning and characteristics of childhood within the cultural context and totality of Ghorbat society? 2) what are the challenges and psycho-social consequences Ghorbat children face? The findings of this research can contribute to interventional and supportive programs while understanding the meaning of childhood and its psycho-social consequences in the culture of the Ghorbat community in Herandi neighborhood.

Literature Review

The results of Parvin and Darvishifard's research (2015) show that Ghorbati men do not engage in work, and their daily expenses are covered through informal means

* Corresponding Author: madadkar.hooshmand@gmail.com

How to Cite: Davoodi , M; Safari, M. R; Ahangar, A. R; Haditabar, H. (2025). Family, Culture, and Challenges of Childhood (Case Study of Harandi Neighbourhood in Tehran), *Journal of Social Work Research*, 11(42) , 175-224.

such as begging, with the responsibility falling on women and children; they marry and have children at a young age; they are school dropouts; they do not pursue formal education; do not possess birth certificates. Based on the findings of Esfari's article (2015), "Hadouri" - meaning begging accompanied by persistence - is a daily activity for being recognized as an adult; women and children are active economic agents; they are in the most vulnerable age in terms of group identity. Safikhaani et al (2016) indicates that Ghorbat children are involved in various crimes and social harms such as pickpocketing, addiction and drug trafficking, gambling, imprisonment, prostitution, early sexual relations and early pregnancy, child labor, and so forth. Based on the research by Davoudi et al (2018), Ghorbat parents have a distinct and insecure parenting style; influenced by the culture of this social group, they are exposed to various social harms. The findings of Mohammadi et al (2021) show that the experience of exclusion affects the psychological and social life of Ghorbat children. Studies on the Roma minority group in Europe show the following points: poverty, unemployment and consequently negative impact on life expectancy and quality of life as well as low welfare indicators (Byrne, 2024); educational inequality (Obrovská et al., 2023); low participation in early childhood education and care (Klaus & Marsh, 2014); inequality in the health sector (García-Barata et al., 2023). Another study shows relatively poor living conditions of Ghorbat children, severe poverty, low academic performance, school dropout, early marriage experience, and labor (Kiprianos et al., 2012).

Methodology

The present study was conducted on the basis of a qualitative method with a thematic analysis approach. Data were collected through semi-structured interviews with 40 participants from three groups including Ghorbat children, families, social harm specialists and business owners in Herandi and Shush neighborhoods). Sampling was conducted using purposive and snowball sampling methods until reaching saturation point. To ensure research validity, triangulation, continuous presence in the field, and coding by specialists were employed. All interviews were conducted and recorded with informed consent and full adherence to ethical principles including confidentiality and the use of pseudonyms.

Findings

The findings reveal that Ghorbat society faces profound challenges in the domains of family and culture. The eight main themes identified in this research are: gender discrimination and pseudo-masculine attitudes toward women and girls; unproductive economy and living in the moment; interaction avoidance, self-

deprecation, and self-stigmatization; permissive parenting and sexual neglect of children; unbalanced development and truncated childhood; internalization of discrimination feelings and reproduction of cultural-social identity; child labor as an unwilling tool trapped by cultural determinism; child marriage as a tragic ritual for generating tragedy; children of this society as the primary victims.

Discussion and Conclusion:

The two main question of this research are " What is the meaning of childhood in the cultural context of the Ghorbat community", and "what are the psycho-social consequences of the percieved meaning of childhood for children? The findings show that Ghorbat society, due to its isolation and exclusion, has been driven into internal colonies and has limited interaction with mainstream of society. The mentioned isolation has led to reluctance toward formal education and the continuation of intergenerational illiteracy. On the other hand, the patriarchal family structure, through employing children in informal occupations, has caused stigmatization, delinquency, and distortion of the meaning of childhood. Children, especially girls, enter the adult world earlier and due to their early childbearing, turn into maladjusted adults. In this culture, childhood is primarily limited to "work." Ultimately, residence in impoverished neighborhoods like Herandi, which accommodates this group, leads to the reproduction of the poverty culture and increased social harms, particularly among children. If society wishes to prevent this social harm, the key lies in connecting Ghorbat society with mainstream of society, non-judgmental acceptance, respect for cultural individuality, and comprehensive empowerment. This lengthy process requires genuine participation, a perspective beyond short-term economic assistance, and the utilization of social science specialists' expertise alongside supportive institutions.

Keywords: Culture, Family, Childhood, Ghorbat Groups, Childhood Challenges, Tehran

خانواده، فرهنگ و چالش‌های دوران کودکی

(مورد مطالعه: محله هرنندی در شهر تهران)

- مریم داودی استادیار گروه آموزش روان‌شناسی و مشاوره دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.
- محمد رحیم صفری* استادیار گروه آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.
- علیرضا آهنگر دانشجوی کارشناسی ارشد مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
- حمیده هادی تبار استادیار گروه آموزش روان‌شناسی و مشاوره دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر به مطالعه فرهنگ، خانواده و چالش‌های دوران کودکی در خانواده‌های غربت ساکن محله هرنندی تهران می‌پردازد. داده‌های این پژوهش از طریق روش کیفی و استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته گردآوری شده است؛ روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی می‌باشد. مشارکت‌کنندگان (۴۰ نفر) شامل سه گروه شامل غربت‌های ساکن محله هرنندی تهران، متخصصان و کارشناسان حوزه مددکاری اجتماعی و آسیب‌های اجتماعی و صاحبان مشاغل آزاد و دولتی محله هرنندی می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی غربت با جابجا کردن نقش‌ها در خانواده به کار گماردن کودکان و زنان به کار، رواج پدیده کودک همسری و کودک والدی، زیست فقیرانه و زندگی در محلات فرودست ضمن آنکه معنای کودکی را به کار محدود و کودک را به شبه بزرگسالی بی‌اراده تبدیل کرده است؛ زنان و کودکان را نیز در معرض آسیب‌های روانی-اجتماعی متعددی قرار داده است. بر اساس یافته‌های پژوهش تعامل فرهنگ و خانواده در جامعه غربت؛ کودکی را معنای خاصی بخشیده است به گونه‌ای که کودکان را در این فرهنگ با چالش‌های روانی اجتماعی-عذیده‌ای مواجه کرده است.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ، خانواده، کودکی، گروه‌های غربت، چالش‌های دوران کودکی، تهران

بیان مسئله

کودکی به‌عنوان یک مرحله‌ای از رشد و هویت انسان و یک سازه مفهومی، تحت تأثیر عمیق عوامل فرهنگی در هر اجتماع انسانی قرار دارد. به‌گونه‌ای که فرهنگ به‌عنوان مجموعه‌ای از عقاید، آداب و رسوم، ارزش‌ها، هنجارها و الگوهای رفتاری، نقش تعیین‌کننده‌ای در تعریف کودکی، انتظارات اجتماعی و تعریف کودکی ایده‌آل دارد. کودک از کودکی متمایز است؛ کودکی وجه اجتماعی- فرهنگی دارد. فرهنگ، سیستمی از باورها، ارزش‌ها، زبان‌ها و رفتارها و جنبه‌های انسان‌ساز محیط فیزیکی است که از گروهی به گروه دیگر متفاوت است. این تغییرات می‌تواند تأثیرات قدرتمندی بر رشد نوجوانان داشته باشد. علاوه بر این، اجزای مختلف فرهنگ اغلب با یکدیگر تعامل دارند. در این راستا خانواده نقش بسیار جدی از گذشته‌های دور تاکنون دارد. دوران کودکی که به‌شدت از خانواده اثر می‌پذیرد.

خانواده به‌مثابه قدیمی‌ترین نهاد بشری، بیشترین تلاقی و تعامل بین حوزه خصوصی و اجتماعی را دارد (Bau & Fernández, 2023). خانواده را می‌توان به‌عنوان کوچک‌ترین گروه از افراد تعریف کرد که خود را مرتبط با یکدیگر می‌بینند. اعضای خانواده تمایل دارند با هم زندگی کنند و فرصت‌های اقتصادی و سایر حقوق و مسئولیت‌ها را به اشتراک بگذارند. علاوه بر این، وظیفه خانواده‌ها برآورده ساختن نیازهای اساسی انسان مانند تأمین فرزندان، تعیین نقش‌های والدین، تنظیم تمایلات جنسی و انتقال اموال و دانش بین نسل‌ها است (Brownett al., 2020).

تعامل بین خانواده و فرهنگ هم به دلیل اهمیت خانواده به‌عنوان انتقال‌دهنده اولیه باورهای فرهنگی است و هم به دلیل وجود این باورها است که اساساً بر مسائل درون خانواده تأثیر می‌گذارد (Bau & Fernandez, 2023). فرهنگ به‌مثابه شیوه زیست انسان‌ها شامل هنجارها و ارزش‌ها، آداب و رسوم، زبان، باورها،

اخلاقیات و... می‌شود که گروه‌های انسانی در آن‌ها سهمیم هستند و بر جهان‌بینی، تفکر و کنش‌های آنان تأثیر به‌سزایی دارد (Kiprianos et al., 2012). باورهای فرهنگی توسط جامعه به‌صورت گسترده منتقل می‌شوند. خانواده‌ها، گروه‌های اجتماعی هستند که افراد به آن‌ها تعلق دارند و باورهای فرهنگی را از آن دریافت می‌کنند.

آنچه کودک را از کودک‌کی متمایز می‌کند این است که کودک‌کی به‌مثابه ساختاری اجتماعی-تاریخی است که هم در بین جوامع و هم در درون جوامع مختلف به‌طور گسترده‌ای متفاوت است (Chen & Catherine, 2020). Farruggia, 2002). فرهنگ در شیوه‌های تربیتی کودکان و محیط‌هایی که کودکان در آن‌ها رشد و نمو پیدا می‌کنند نمود و تبلور پیدا می‌کند (Ball, 2010). با این وصف، تعامل بین کودک‌کی و فرهنگ بسیار اهمیت دارد چرا که کودک‌کی تحت تأثیر هنجارها و ارزش‌های فرهنگی؛ به‌مثابه یک برساخته اجتماعی می‌تواند معناهای مختلف و متنوعی داشته باشد.

غربت‌ها از جمله گروه‌های آسیب‌دیده اجتماعی هستند که از سال‌ها پیش به دلایل مختلف از جمله مشکلات مربوط به معیشت و درآمد به استان تهران مهاجرت کرده‌اند و در برخی از مناطق تهران از جمله محله خاک سفید، شوش، هرنندی و مولوی اقامت گزیده‌اند. «غربت» نام گروهی قومیتی، نژادی و فرهنگی و ... است که با عنوان‌های دیگری چون کولی، لوری، فیوج، لولی، قره شمال و جوکی نیز نامیده می‌شوند. اگرچه هیچ فرهنگ مشترکی برای همه این گروه‌ها در کشورهای مختلف وجود ندارد، اما آن‌ها در سنت شفاهی انتقال دانش مشترک‌اند (Lally, 2015). پژوهش‌های انجام‌شده در این راستا نشان می‌دهد فرهنگ غربت‌ها ویژگی خاصی دارد که در بافت فرهنگی خودشان قابل درک و فهم است که از جمله می‌توان به ارزشمندی فقر، هیجان‌طلبی، ریسک‌پذیری، لذت‌گرایی و پرخاشگری، خشونت، کم‌سوادی و مشارکت پایین اجتماعی اشاره

داشت (پروین و درویشی فرد، ۱۳۹۴).

زیست در محلات رهاشده و حاشیه‌نشین یکی از مسائل دیرآشنای جامعه غربت است. بعد از تخریب محله خاک سفید در اواخر دهه ۷۰ شمسی، بیشتر اهالی غربت که از ساکنان اولیه خاک سفید بودند به محله هرنندی (دروازه غار) که جز در بحث قدمت، در بیشتر موارد از جمله رهاشدگی، بیشترین شباهت را با محله خاک سفید داشت پناه آوردند؛ ملغمه‌ای از فقر و محرومیت، مهاجرت‌های پیاپی افراد و گروه‌های آسیب‌پذیر، فقر، فحشاء، اعتیاد، بزهکاری، رهاشدگی و طردشدگی این محله را از دیرباز به ورطه آنومی، بی‌سازمانی اجتماعی و آسیب بازتولید آسیب‌کشانده است؛ محله‌ای با ساختاری آنومیک، فاقد نظام کنترل اجتماعی درونی و بیرونی مؤثر، سامانه‌ای برای جان بخشیدن به فرهنگ فقر و پایانه‌ای ارزان برای زیست نامتقارن که آغوش خود را به روی مهاجران و محرومان و مطرودان و آسیب‌پذیران گشوده است و این تمام آن چیزی است که اهل غربت سخت با آن آشنا بوده و بدان خو کرده‌اند، مقصدی که گویی برای غربت نه تنها غربت نیست بلکه قریب‌ترین مکان به مبدأ (محله سابق هرنندی و محلات حاشیه‌نشین شهرهایی مانند ساری، آمل و بابل و...) است، جایی که هر مکان و هر مفهومی از طرد و رهاشدگی تا بی‌سامانی و زیست فقیرانه در اتاق‌های تنگ و تاریک و اجاره‌ای، خانه‌های فرسوده رو به انحطاط، تراکم فقر و جمعیت فقیر، برچسب خوردن، آسیب و درگیر آسیب شدن برای غربت نه تنها آشنا می‌باشد بلکه با بازتولید فرهنگ فقر به مفاهیم طرد و آسیب و رهاشدگی و بی‌سامانی و انحطاط در این محله جان تازه‌ای می‌بخشد. این وضعیت، کودکان غربت را با چالش‌های عدیده‌ای مواجه می‌سازد.

کودکان غربت، طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اقتصادی مانند دست‌فروشی در خیابان و بازار، تجارت فصلی، کار مزدوری، کار کشاورزی فصلی، بازیافت پسماندهای شهری را دنبال می‌کنند. کودکان دختر و پسر بالای پنج یا شش سال

به تدریج با این فعالیت‌ها به درآمد خانواده کمک می‌کنند. در این فرهنگ، دختران کمتر تمایل به تحصیل دارند. تصمیم دختران کولی و والدین آن‌ها برای ترک زودهنگام مدرسه نیز با ادراکات فرهنگی ساخته شده از جنسیت و تمایلات جنسی همراه است (Kiprianos et al., 2012). غربت‌های شهر تهران به دلیل ویژگی‌های فرهنگی خود، دارای ویژگی‌های فرزند پروری متمایزی هستند که سهل‌گیری و غفلت، سخت‌گیری مبتنی بر استبداد مردانه، دل‌بستگی نایمن، بی‌اعتنایی به نیازهای واقعی کودکان، ازدواج زودهنگام کودکان، بی‌توجهی به الگوهای ارتباطی و اجتماعی و بی‌توجهی به آموزش‌های رسمی از جمله این موارد است (داودی و دیگران، ۱۳۹۷).

در پژوهش‌های مرتبط با کودکی در ایران می‌توان به موضوعاتی مانند، اختلالات روانی (محمدی و دیگران، ۱۳۹۷)، اختلالات جسمی (خزایی و دیگران، ۱۳۹۵)، کار کودک (پیرخندان و دیگران، ۱۴۰۰)، جرم و آسیب‌های اجتماعی (خرسندنژاد و دیگران، ۱۳۹۹)، والدگری و فرزند پروری (نजारزاده طرقله و نصری، ۱۴۰۲)، ازدواج و مسائل خانوادگی (مدیری و مبادری، ۱۴۰۲) اشاره کرد. از طرف دیگر، پژوهش‌هایی در ارتباط با زندگی غربت‌ها و مسائل زندگی آن‌ها در ایران به انجام رسیده است که به طور غیرمستقیم می‌تواند مسائل مرتبط با کودکان را از آن استنباط کرد؛ از جمله می‌توان به پژوهش‌هایی مانند پروین و درویشی فرد (۱۳۹۴)، داودی و دیگران (۱۳۹۷)، داودی و دیگران (۱۳۹۸)، محمدی و دیگران (۱۴۰۰)، اسفاری (۱۳۹۴) و صفی‌خانی و دیگران (۱۳۹۵) اشاره کرد.

پژوهش‌های فوق نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی در ارتباط با معنای کودکی و چالش‌های روانی-اجتماعی دوران کودکی در فرهنگ‌های متمایزی مانند غربت‌ها در ایران به انجام نرسیده است. به نظر می‌رسد ویژگی‌های فرهنگ غربت‌ها می‌تواند روند جامعه‌پذیری کودکان را با چالش و اختلال مواجه سازد.

لذا سؤال این پژوهش این است که در بافتار و کلیت فرهنگی جامعه غربت، کودکی دارای چه معنا و ویژگی‌هایی است؟ کودکان غربت بر اساس تعریف فرهنگی مذکور با چه چالش‌ها و پیامدهای روانی-اجتماعی مواجه‌اند؟ نتایج این پژوهش می‌تواند ضمن فهم معنای کودکی و پیامدهای روانی-اجتماعی آن در فرهنگ غربت‌های محله‌هرندی به برنامه‌های مداخلاتی و حمایتی یاری رساند.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با غربت‌ها در ایران در یک دهه گذشته مطالعاتی به انجام رسیده است که در ادامه به این پژوهش‌ها پرداخته می‌شود. این نکته لازم به توجه است که کودکی به‌طور مستقیم مورد عنایت پژوهشگران در ایران قرار نگرفته است.

نتایج پژوهش پروین و درویشی فرد (۱۳۹۴) نشان می‌دهد مردان غربت، تن به کار نمی‌دهند و تأمین هزینه‌های روزمره آنان به شیوه‌های غیررسمی مانند تکیه‌گری بر عهده زنان و کودکان است. همچنین کودکان غربت در سن پایین ازدواج می‌کنند و بچه‌دار می‌شوند. کودکان در این فرهنگ بازمانده از تحصیل‌اند و به دنبال آموزش رسمی نیستند. نداشتن شناسنامه از دیگر مشکلات کودکان غربت است.

بر اساس یافته‌های مقاله اسفاری (۱۳۹۴) هادوری -به معنای گدایی همراه با سماجت- فعالیتی روزمره است که هر کودک غربت، به‌سان آیین گذاری برای ورود به دسته‌بندی بزرگسالان از آن عبور می‌کنند. زنان و کودکان، کنشگران فعال معیشتی‌اند. دوران کودکی به دلیل شناخت ناکافی از ساختار ارزشی و فرهنگی گروه اجتماعی، شکننده‌ترین سن از نظر هویت‌گروهی است. به همین دلیل غربت‌ها، این سن را هدف فرایند شکل‌گیری هویتی قرار می‌دهند.

مقاله صفی‌خانی و دیگران (۱۳۹۵) حاکی از آن است که کودکان غربت

درگیر انواع جرائم و آسیب‌های اجتماعی مانند دزدی، اعتیاد و حمل مواد مخدر، قمار، زندان، تن‌فروشی، روابط جنسی زودرس و بارداری زودرس دختران، کار کودک و... می‌شوند.

بر اساس پژوهش داودی و دیگران (۱۳۹۷)، والدین غربت داری سبک فرزند پروری متمایزی هستند که کاملاً تحت تأثیر فرهنگ این گروه اجتماعی در شهر تهران می‌باشد. سبک فرزند پروری نایمن غربت‌ها سبب می‌شود که کودکان مستعد درگیری با انواع آسیب‌های اجتماعی شوند.

تجربه طرد اجتماعی، علل و پیامدهای آن در پژوهش محمدی و دیگران (۱۴۰۰) مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس یافته‌ها، تجربه طرد بر حیات روانی و اجتماعی کودکان غربت تأثیرگذار است. همچنین طرد اجتماعی بازپیوند کولی‌های محله هرنندی در تهران در پژوهش عظیمی و ابراهیمی (۱۳۹۸) مورد بررسی قرار گرفته است.

روماها^۱ بزرگ‌ترین و محروم‌ترین جمعیت اقلیت قومی در اروپا هستند. اکثریت خانواده‌های روما با سطوح فقر و بیکاری زندگی می‌کنند که بر امید به زندگی و کیفیت زندگی آن‌ها تأثیر منفی می‌گذارد. شاخص‌های رفاهی کودکان روما به‌طور قابل توجهی پایین‌تر است. کمبود وزن هنگام تولد و میزان مرگ‌ومیر در بدو تولد در میان روماها شیوع بیشتری دارد (بیرن، ۲۰۲۴). امروزه، جوامع روما [غربت] اغلب در بسیاری از حوزه‌های زندگی، از جمله آموزش، هدف سخنان نفرت‌انگیز و تبعیض قرار می‌گیرند و یا با نابرابری آموزشی مواجه‌اند (اوبروفسکا و همکاران^۲، ۲۰۲۳). مشارکت کودکان روما در آموزش و مراقبت دوران کودکی به‌طور چشمگیری کمتر از کودکان اکثریت غالب در کشورهای اروپایی

۱- منظور از روما (Roma) و جیپ‌سی (Gypsy) همان افراد و گروه‌هایی هستند که با فرهنگ غربت‌ها و کولی‌ها در ایران اشتراکات زیادی دارند.

2. Obrovská

است (کلاوس و مارش^۱، ۲۰۱۴). نتایج پژوهش دیگری حاکی از آن است که این گروه اقلیت در اسپانیا با نابرابری در حوزه سلامت مواجه‌اند به‌طوری‌که نیمی از جمعیت کودکان روما هرگز به کلینیک دندانپزشکی مراجعه نکرده‌اند (گارسیا-باراتا و همکاران^۲، ۲۰۲۳).

نتایج پژوهش روزاریو^۳ و دیگران (۲۰۱۳) که در پرتغال انجام گرفته است بیانگر آن است که کودکان بر این باورند که قصد ندارند بیشتر از مقطع ابتدایی به تحصیل خود ادامه دهند، زیرا معتقدند یادگیری مهارت‌های اولیه برای زندگی کولی و باهدف کمک به خانواده‌هایشان [در بعد معیشتی] کفایت می‌کند.

نتایج پژوهش دیگر نشان می‌دهد ۵۵ درصد کودکان غربت در "شرایط نسبتاً بد" زندگی می‌کنند، به این معنی که آن‌ها در کلبه‌های خودساخته با در و پنجره یا "شرایط فقیرانه" زندگی می‌کنند. از هر ده کودک، سه کودک در «شرایط فقر شدید» زندگی می‌کنند که به‌منزله مسکن و لباس نامناسب و کیفیت و کمیت نامشخص غذای روزانه است. کودکان کولی عملکرد تحصیلی پایین دارند و ترک تحصیل را تجربه می‌کنند. اولویت‌های مربوط به مراحل مختلف چرخه زندگی یک فرد بیانگر آن است که چرا آموزش رسمی بلندمدت عملاً هیچ ارزش عملی در زندگی کودکان کولی ندارد و به‌عنوان یک فعالیت کم‌اهمیت (در مقایسه با ازدواج یا کار) دیده می‌شود. کودکان تنش و احساس ناسازگاری قابل‌توجهی بین الزامات مدرسه و مسئولیت‌های خود در خانه را تجربه می‌کنند. در درازمدت، به نظر می‌رسد که کودکان کولی نمی‌توانند با هنجارها و مقررات مدرسه و همچنین جدول زمانی اجباری آن کنار بیایند، زیرا این موضوع با کارکرد خانواده در تضاد است و درواقع باعث ایجاد مشکل در آن‌ها می‌شود. در بیشتر موارد، کودکان روما و کولی در نهایت ترک تحصیل

1. Klaus & Marsh
2. García-Barata
3. Rosário

می‌کنند و اولویت را به خانواده می‌دهند (کیپریانوس و همکاران^۱، ۱۰۱۲).

ادبیات نظری پژوهش

در علم حقوق چه در اسناد داخلی و چه در اسناد بین‌المللی، در تعریف کودکی معیار سن عمدتاً ۱۸ سال - در نظر گرفته شده است. در روان‌شناسی عمدتاً بر رشد جسمی، شناختی و اجتماعی-عاطفی کودکان تأکید می‌شود. بر این اساس، کودک بودن را می‌توان وضع زیست‌شناختی و فیزیکی خاصی تلقی کرد که ویژگی آن مراحل روان‌شناختی و فیزیولوژیک معینی است (لولین و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۹۲).

یکی از موضوعات مورد علاقه صاحب‌نظران و پژوهشگران در رشته‌های مختلف علمی مانند روانشناسی، مددکاری اجتماعی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی، حقوق و ... کودکی می‌باشد. هر کدام از این رشته‌های علمی باهدف توصیف، تعریف و تبیین مسائل دوران کودکی به این حوزه مهم پرداخته‌اند. به‌طور کلی در ارتباط با نظریه‌های تعامل بین کودکی و فرهنگ نظریه‌های متنوعی وجود دارد که عمدتاً در حوزه‌های روانشناسی و علوم اجتماعی از جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی بدان پرداخته شده است.

در حوزه روانشناسی، کودکی از موضوعاتی می‌باشد که بسیار مورد توجه صاحب‌نظران قرار گرفته است. ویگوتسکی^۲ در نظریه اجتماعی-فرهنگی رشد بر این باور است که رشد شناختی کودک تحت تأثیر تعاملات اجتماعی و فرهنگی است و ابزارهای فرهنگی (مانند زبان، نمادها) نقش اساسی در رشد ذهنی کودک دارند. به‌زعم وی، یادگیری یک فرایند اجتماعی است که در آن فرهنگ، تعیین‌کننده چگونگی تفکر کودک است. برای ویگوتسکی، کنش متقابل میان

1. Kiprianos et al.,
2. Vygotsky

یادگیرنده و محیط اجتماعی‌اش، تعیین‌کننده اصلی رشد شناختی او است (سیف، ۱۴۰۲: ۱۰۲).

بندورا^۱ در نظریه یادگیری اجتماعی معتقد است کودکان از طریق مشاهده، تقلید و مدل‌سازی رفتارها تحت تأثیر فرهنگ قرار دارند و فرهنگ از طریق رسانه، خانواده، مدرسه بر رشد کودک تأثیر می‌گذارد (همان، ۱۷۵). برونفن برنر^۲ در نظریه خود نشان می‌دهد رشد کودک تحت تأثیر نظام‌های خرد (محیط خانواده، مدرسه، همسالان)، میانی (تعامل بین نظام‌های خرد)، خارجی (نهادهای اجتماعی غیرمستقیم مانند محل کار والدین)، کلان (فرهنگ، ایدئولوژی) و تاریخی (تغییرات در طول زمان) است (سانتراک، ۱۴۰۱، ۸۰-۸۲). در نهایت می‌توان گفت روانشناسی فرهنگی یکی از شاخه‌های روانشناسی است که بر تعامل روان و فرهنگ می‌پردازد. بر این اساس، رشد کودک جدا از بافت فرهنگی قابل درک نیست. این شاخه از روانشناسی بر تأثیر فرهنگ بر شناخت، هیجان، رفتار و رشد اجتماعی کودکان تأکید می‌کند؛ فهم تفاوت‌های فرهنگی کمک می‌کند تا نیازهای کودکان را بهتر درک و از روش‌های مناسب‌تری برای حمایت از رشد آن‌ها استفاده شود.

در حوزه‌های جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی و مددکاری اجتماعی، کودک تحت تأثیر متغیرهای اجتماعی و فرهنگی عدیده‌ای است. در این راستا کودکی به‌عنوان یک سازه اجتماعی در نظر گرفته می‌شود که تحت تأثیر فرهنگ، تاریخ، سیاست و اقتصاد قرار دارد. در ادامه به این موضوع پرداخته می‌شود.

گلدشتاین^۳ (۱۹۹۸) بر این باور است که نه‌تنها ساختارهای دوران کودکی در مکان و زمان متفاوت است، بلکه دوران کودکی با متغیرهای دیگری مانند

1. Bandura

2. Bronfenbrenner

3. Goldstein

طبقه اجتماعی، جنسیت و قومیت نیز تلاقی پیدا می‌کند و واقعیت‌های اقتصادی و اجتماعی بر شیوه‌های رفتار با کودکان تأثیر می‌گذارند. همچنین طبقه اجتماعی، نگرش نسبت به تربیت و درک طبیعت کودکان را شکل می‌دهد. چن و فاروگیا^۱ (۲۰۰۲) نیز بر تأثیر تعیین‌کننده طبقه اجتماعی و جنسیت به مثابه دو مؤلفه فرهنگی در تعریف معنای کودکی تأکید دارند. مارگارت‌مید نیز تأکید دارد که آنچه در جامعه آمریکا در مقایسه با ساموا در ارتباط با کودکان ملاحظه می‌شود به دلایل فرهنگی برمی‌گردد تا دلایل بیولوژیکی (Gilliam & Gulløv, 2019).

لازم به ذکر است که کودکان افراد منفعلی نیستند بلکه از طریق مشارکت با مشاهده جهان اجتماعی خویش همیشه بیشتر از آنچه از جانب بزرگسالان به آن‌ها گفته می‌شود درک می‌کنند و اغلب مفاهیم فرهنگی زبان‌های مختلف را به روش‌های نوآورانه‌ای به کار می‌برند (Catherine, 2020)؛ بنابراین کودکان متناسب با فهم و درک خویش شرایط را تعریف و معنا می‌کنند و لذا در مطالعاتی که در مورد کودکی صورت می‌گیرد باید به نگاه و اندیشه آن‌ها نیز توجه کرد.

در برخی رویکردهای تفسیری، کودکی مانند هر موضوع دیگری یک برساخته اجتماعی است که با توجه به شرایط زندگی اجتماعی تفسیر می‌شود به گونه‌ای که می‌تواند از یک دوره تاریخی به دوره دیگری این تفسیر در معنای کودکی متفاوت باشد؛ بنابراین دیدگاه‌های تفسیری به دنبال این هستند که دنیای کودکی چگونه تفسیر و برساخته می‌شود. به همین سان، هم‌معنای کودکی در جامعه برساخته می‌شود و هم کودکان به عنوان موجوداتی اجتماعی و مفسر، شرایط زیست خود در جامعه را معنا می‌بخشند. در دوران پیشا مدرن، همه کودکان و بزرگسالان با هم کار و بازی می‌کردند. کودکان به عنوان بزرگسالان کوچک دیده می‌شدند و چندان اجازه بازی نداشتند. آنان به عنوان یک دارایی اقتصادی در نظر گرفته می‌شدند تا نمادی از محبت و عشق؛ بنابراین کودکی در

1. Chen & Farruggia

پیوند با نهاد خانواده خودکفا به عنوان یک نهاد مولد اقتصادی تعریف می‌شد. با ورود به دنیای مدرن و صنعتی، تغییرات زیادی در حیات اجتماعی خانواده‌ها و کودکان ایجاد شد به طوری که نهاد خانواده، دیگر یک نهاد خودکفا از نظر اقتصادی نبود و والدین و بعضاً کودکان برای امرارمعاش مجبور به کار در مراکز صنعتی نظیر کارخانه‌ها مدرن شدند (پروین، ۱۴۰۳). این تغییرات بیانگر تحول در مبانی اجتماعی و فرهنگی جامعه مدرن است که به بساخت متفاوتی از دوران کودکی منتهی شده است.

فیلیپ آریه^۱ (۱۹۶۲) در کتاب قرون کودکی نشان می‌دهد که هر فرهنگی، دوران کودکی را بر اساس معانی فرهنگی و عملکردهای نهادی خود تعریف می‌کند. به طور خاص، وی استدلال می‌کند که کودکان تا اواسط قرن هجدهم بزرگسالان کوچکی بودن که هیچ نیاز مشخصی نداشتند. درواقع، کودکان در آن روزها خیلی زود وارد دنیای بزرگسالان می‌شدند، مانند بزرگسالان رفتار می‌کردند، مانند بزرگسالان لباس می‌پوشیدند و انتظار می‌رفت که مانند بزرگسالان بزرگ شوند. برای وی، کودکی یک پدیده تاریخی و فرهنگی است و تعریف آن در جوامع و دوره‌های مختلف تغییر می‌کند. در قرون وسطا، کودکی به عنوان یک مرحله متمایز از بزرگسالی شناخته نمی‌شد ولی مدرنیته و نهادهایی مانند مدرسه، مفهوم کودکی را به عنوان دوره‌ای مستقل و نیازمند مراقبت شکل دادند.

الیاس در ایده فرایند تمدن سازی بر این باور است که جوامع هرچند متمدن تر شوند قیود بیشتری بر رفتارها، تن و بدن خود اعمال می‌کنند و انضباط بر تن و روان بشر از ویژگی‌های عصر جدید است (اباذری، ۱۳۸۱). بر این اساس، به نظر می‌رسد فرهنگ غربت چندان تمایلی به همگون شدن با فرهنگ رسمی جامعه اکثریت ندارند و سنت‌ها و ادراکات فرهنگی و تمایز خاص خود از جمله

1. Philippe Ariès

در ارتباط با کودکی را می‌خواهند در هر صورت حفظ کنند. دیوید باکینگهام^۱ در نظریه در نگاه پست‌مدرنی به کودکی معتقد است در عصر دیجیتال، مرزهای کودکی و بزرگسالی محو شده‌اند و دسترسی بسیار به رسانه‌های جدید (مثل شبکه‌های اجتماعی) باعث شده‌اند کودکان زودتر به بلوغ برسند (باکینگهام، ۱۴۰۱).

مجموع نظریه‌های مذکور بیانگر پیوند میان فرهنگ و رشد روانی-اجتماعی کودک است. مبنای این مقاله، دیدگاه‌های تفسیری و معناکاو با موضوع کودکی است. کودکی وجه اجتماعی فرهنگی دارد. لذا از جامعه‌ای به جامعه دیگر و حتی در درون جوامع متفاوت است. کودکی یک برساخته اجتماعی است که رشد او تحت تأثیر ایستارها و ارزش‌های فرهنگی قرار دارد؛ بنابراین کودک طی فرایند جامعه‌پذیری و متأثر از شرایطی که در آن قرار می‌گیرد نوع عملکرد خود را تعریف و به منصفه ظهور می‌رساند. کودکی و دوران کودکی می‌تواند بر اساس زمان، مکان و بافت اجتماعی تغییر کند. در این راستا، ارزش‌های حاکم بر خانواده غربت نقش بسیار اساسی در رشد و بالندگی کودکان از یک‌سو و اختلال در رشد آن‌ها از سوی دیگر دارد.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر کیفی (تحلیل تماتیک) و روش گردآوری داده‌ها از طریق تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته است. جامعه مورد مطالعه این پژوهش شامل کلیه کودکان و خانواده‌های غربت ساکن محله هرنندی، کارشناسان فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی و صاحبان مشاغل آزاد و دولتی محله شوش و هرنندی است که بیشترین شناخت را از جامعه غربت داشته‌اند؛ در مجموع با ۴۰ نفر در قالب سه گروه مختلف و به صورت نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی مصاحبه انجام گرفت. با رسیدن به اشباع داده‌ها نمونه‌گیری به اتمام رسید، تحلیل داده‌ها

1. David Buckingham

به صورت تحلیل مضمونی انجام گرفته است.

تلاش شده است تا اتکاپذیری، انتقال‌پذیری، باورپذیری و انطباق‌پذیری یافته‌های پژوهش از طریق مثلث‌بندی (مصاحبه با مشارکت‌کنندگان در گروه‌های فوق‌الذکر)، حضور مداوم در میدان و کدگذاری توسط صاحب‌نظران مرتبط احصا شود. مدت‌زمان هر مصاحبه بین ۴۰ تا ۶۰ دقیقه بود، تمامی مصاحبه‌ها با کسب رضایت از ۳ گروه مشارکت‌کننده مذکور انجام گرفته و پس از کسب رضایت از مشارکت‌کنندگان تمامی مصاحبه‌ها ثبت گردید و ضمن آن تلاش وافر انجام گردیده است که با استفاده از اسامی مستعار و سایر اصول رازداری، حقوق تمامی مشارکت‌کنندگان موردتکریم و احترام قرار گرفته و محفوظ بماند.

یافته‌های پژوهش

این پژوهش با موضوع خانواده، فرهنگ و چالش‌های دوران کودکی در جامعه غربت ساکن‌هرندی انجام شده است. به‌استثنای یک خانوار ۳ نفره که غربت سبزواری بوده‌اند، باقی مصاحبه‌ها در بخش جامعه غربت، با غربت‌های موسوم به غربت شمال (ساری، بابل، آمل و قائم‌شهر) انجام گرفته است که همگی آنان در زمان مصاحبه ساکن‌هرندی بوده‌اند ولی خانه و کاشانه و زیستگاه اصلی آنان در شمال کشور و در شهرهای مذکور می‌باشد و درواقع با زیست نامنظم، بیشتر به‌منظور کار و به دلایلی که در ادامه خواهد آمد محله‌هرندی را انتخاب کرده و ساکن آن شده‌اند؛ تمامی مراسم‌های جشن و عزای این گروه در شمال کشور انجام می‌گیرد و درآمد و پس‌انداز ناشی از کار خود را نیز در آنجا صرف خرید و بازسازی و یا اجاره خانه و زمین کشاورزی و باغ و دیگر نیازهای خود می‌کنند.

در مجموع ۸ تم اصلی از مجموع نزدیک به ۲۰۰ کد اولیه استخراج شد که در جدول ۱ در کنار ۸ تم اصلی خلاصه‌ای از کدها و مفاهیم اولیه ارائه شده است:

جدول ۱- مضمون‌های اصلی و مفاهیم اولیه پژوهش

مضمون‌های اصلی	مضمون‌های فرعی
تبعیض جنسیتی و نگرش شبه مردانه به زنان و کودکان	نگرش جنسیتی به تحصیل کودکان، کار کردن زنان و کودکان و خرج کردن مردان، در معرض آسیب قرار دادن زنان و کودکان، خود مراقبتی مردان و عکس آن برای زنان و کودکان، مردسالاری مستبدانه، نداشتن حق تصمیم‌گیری زنان در امور خانواده، زن آزاری به علت اعتیاد، زن آزاری به علت هنجارشکنی درون فرهنگی، بیماری و پیری زودرس زنان در اثر تعدد فرزندآوری، تغذیه نامناسب زنان و کودکان، کار به‌مثابه چرخه‌ای بی‌پایان برای زنان و دختران، چندهمسری و بی‌توجهی به حقوق عاطفی زنان، مردان خانه‌نشین.
اقتصاد نامولد و زیستن در لحظه	عدم تمایل به حرفه‌آموزی، عدم تمایل به سوادآموزی، اشتغال به مشاغل کاذب و نامولد، راحت‌طلبی و خوشباشی، بی‌برنامگی و زندگی در لحظه، اسراف، چیرگی فرهنگ خوش‌نشینی بر انتخاب شغل، سطحی‌نگری و بی‌هدفی در کسب‌وکار، اقتصاد تهاتری، تحدید سواد به خواندن و نوشتن، عدم تطابق با نظم و هنجارهای مدرسه‌ای، زیست شبه کوچ روانه نامنظم.
تعامل گریزی و خود کهنتر بینی و خود برچسب‌زنی	هم‌تراز شمرده شدن با اتباع خارجی، طرد و تحقیر و انزوای اجتماعی، تعامل گریزی و بی‌اعتمادی به دیگران، نگرش تحقیرآمیز و کلی‌نگر بیرونی، حافظه تاریخی مشترک سرشار از درد و رنج و تحقیر، نداشتن حس تعلق به جامعه، برچسب‌زنی درون فرهنگی به‌مثابه گریز از برچسب خوردن، قائل بودن به تمایزات و برتری درون فرهنگی و قبیله‌ای.
فرزند پروری متسامح و تغافل جنسی از کودکان	پرخاشگری جنسی کودکان، مسامحه در تربیت جنسی کودکان، تطابق سبک فرزند پروری با رهاشدگی، عدم پایبندی به اخلاقیات، شیء انگاری جنسی زنان و دختران، برچسب خوری جنسی ناشی از سبک مراودات شغلی، فقر مسکن و فضای مسکونی و مشاهده ناگزیر روابط جنسی والدین، بلوغ جنسی زودرس، گماشتن زنان و کودکان به مشاغل مستعد بزه دیدگی، مسامحه نسبت به تحصیل کودکان، بی‌توجهی به نیازهای رشدی کودکان، رهاشدگی کودکان بزه‌کار در هنگام دستگیری، مطلع بودن از بزهکاری کودکان، فرزندآوری بی‌هدف، بی‌توجهی به بهداشت جسمی و روانی کودکان، ناهمسویی در سبک فرزند پروری در ازدواج‌های بین فرهنگی، اعتمادبه‌نفس پایین کودکان، تلقین ناتوانی در تحصیل به کودکان، دوگانگی در سبک فرزند پروری بر مبنای احتساب سود و زیان، رویکردهای آموزشی متضاد با هنجارهای متعارف، گم‌اردن کودکان به مشاغل آسیب‌زا، مرگ‌ومیر نوزادان.

خانواده، فرهنگ و چالش‌های دوران کودکی...، داودی و همکاران | ۱۹۳

مضمون‌های اصلی	مضمون‌های فرعی
رشد نامتوازن و کودکی ابتر	رشد نایافتگی عاطفی - اجتماعی، عادی انگاری خشونت در کودکان، تعاملات خصمانه، پرخاشگری فیزیکی، پرخاشگری روانی، پرخاشگری کلامی، زودخشمی، تعامل بر مبنای احتساب سود و زیان، تعاملات شکننده و بی‌اعتماد به دیگران، کودک‌آزاری و کودک همسری، هوش عاطفی رشدنیافته، بازتعریف مفاهیم و ارزش‌های موردقبول، بیگانه پنداری دوجانبه، تحدید سواد به ابزاری برای فریب نخوردن، آینده‌نگری غیرمتعارف، انحصارطلبی و بیگانه‌ستیزی در حوزه کار، تعاملات محصورشده به کلونی‌های درون‌گروهی.
درونی سازی احساس تبعیض و بازتولید هویت فرهنگی-اجتماعی	ترک تحصیل به علت احساس تبعیض، بی‌اعتمادی و بی‌اعتنایی به نظام آموزش رسمی، کار گروهی به‌مثابه حفاظت در مقابل بهزیستی و شهرداری، اعتقاد به سخت‌گیری تبعیض‌آمیز مدرسه، احساس تحقیر شدن از سوی معلمان، احساس مورد تبعیض واقع شدن از سوی نهادهای حقوقی، احساس سنگ‌اندازی در شناسنامه‌دار شدن از سوی ثبت‌احوال، شهرداری و بهزیستی، موانع کسب‌وکار، فقدان اوراق هویتی و هراس دائمی از بهزیستی و شهرداری، بهزیستی مانعی برای شکل‌گیری هویت فرهنگی-اجتماعی و قومیتی، ناامیدی و بی‌اعتمادی نسبت به توجه و وعده وعیدها، وعده‌های محقق نشده عامل تشدید بی‌اعتمادی و ناامیدی، احساس تبعیض به‌مثابه مانعی برای حسن تعلق، شناسنامه گرفتن به نام جد مادری، تداوم بین نسلی بی‌سوادی، ازدواج‌های غیررسمی ثبت‌نشده و امکان تعهد‌گریزی مردان، انتقال زنجیره‌ای از بی‌نشانی و بی‌هویتی، اعتیاد و آزمایش خون از موانع شناسنامه‌دار نشدن.
کودک به‌مثابه کارافزاری بی‌اراده و اسیر جبر فرهنگی	خردسالان به‌مثابه ابزار برانگیزاننده ترحم، اجازه دادن کودکان به خویشاوندان به‌عنوان کارافزار و محافظ، فرزندآوری برای کار کودک، کودک به‌مثابه کالایی برای فروش، کودک به‌مثابه بلاگردان زنان شاغل، کار به علت اعتیاد والد یا والدین، کار برای خرید نیازهای کودکان، کار به علت زندانی بودن پدر، کار به‌مثابه پیش درآمدی به بزرگ‌سالی، بازنشستگی زود هنگام و مسئولیت‌گریزی مردان، کار به‌مثابه ابزاری موجه برای فرار از مدرسه، برآوردن انتظارات فرهنگی-اجتماعی، ترس از طرد درون‌گروهی، ترس از تنها ماندن در خانه، کار برای پر کردن اوقات فراغت، کار به‌مثابه فرایند آموزش تاب‌آوری، کار به‌مثابه باوری هنجاری.
کودک همسری به‌مثابه آیینی تراژیک برای زایش تراژدی	ازدواج به‌مثابه شروع کار مضاعف برای کودک زنان، کار به‌مثابه ماه‌عسل نوعروسان، ازدواج برای بهبود شرایط خانواده، ازدواج بین فرهنگی با اقشار آسیب‌پذیر، ازدواج به‌مثابه پیمانی کودکان، ازدواج کودکان برای حفظ شأن خانواده، رسم «با هم راه افتادن» به‌جای ثبت قانونی، ازدواج به‌مثابه قراردادی نانوشته برای خانه‌نشین کردن مردان بی‌تعهد، ازدواج زود هنگام مانعی برای ادامه تحصیل کودکان

۱- تبعیض جنسیتی و نگرش شبه مردانه به زنان و دختران

«زن» در فرهنگ غربت به اندازه معنای واژه غربت، غریب و بی پناه مانده است، قریب ترین مفهوم عشق و احساس و عاطفه، بیش از آنکه معرف مادر بودن و همسر بودن باشد، در قاموس غربت گویی نماد نان آوری، فرزندآوری های متعدد و مطمع لذایذ جنسی است. زن شبه مردی است نان آور خانواده که زنانگی اش در پس دود اسفند و هادوری گری گم شده است؛ «زن شدن» در فرهنگ پدرسالارانه غربت، تنها به معنای حصر شدن در آشپزخانه و اتاق خواب نیست، چرا که اغلب با جابجایی نقش ها، آشپزخانه نیز از او ستانده می شود. زن شدن به معنای محروم ماندن از تمام مشترکات زندگی مشترکی است که بسیار بیش از آنکه حاصل دسترنج مرد و یا دسترنج مشترک مرد و زن باشد، حاصل رنج و استخفاف زن و نه دسترنج و استحقاق او، می باشد:

«دختر! گلفروشی می کنن بیشتر، پسر! شیشه ماشین می شورن دست فروشی هم می کنن تا مرور زمان، مثلاً دیگه زن گرفت، زنشو می فرسته سرکار... خب فرهنگمون اینجوریه، مرد! می شینن شام درست می کنن، غذا درست می کنن، زنا می رن سرکار» (فرزاد ۲۷ ساله متأهل و پدر ۳ کودک).

به نظر می رسد غربت، منطقی دوگانه در نگرش به جنس مؤنث اعم از زن و دختر دارد، از یک سوی نگاه ایشان به جنس مؤنث، تداعی گر اعتقاد به جنس ضعیف است که چون ضعیف و ناتوان است، پس حق تصمیم گیری ندارد، چون مسئولیت مطلق مدیریت خانواده با مرد است و مردان نیز در تعاملات و ارتباطات خود با جامعه غیرقابل اعتمادی که آنان را مطرود خود کرده است بایستی هشیار باشند تا فریب نخورند، مرد چون نماینده و مظهر قدرت و محافظ خانواده است پس می بایست بسی بیش از زن از خود مراقبت کرده و به خود رسیدگی کند، چندهمسری مردان نیز از آنجا که وظایف کار و تأمین معاش و خانه داری را بین زنان تقسیم می کند و در نتیجه آن، همسران یک مرد می توانند به نوعی در میان

خود تقسیم وظایف کنند، نوعی موهبت و پاداش مردانه است برای زنان که بایستی بابت آن کمال امتنان را از مردان خود داشته باشند و...

از سوی دیگر چون زنان و دختران بیش از مردان و پسران می‌توانند در نوع مشاغلی که بدان می‌پردازند احساسات و عواطف جامعه‌ای که آنان را به حاشیه رانده است برانگیزانند، پس برای کار و تأمین معاش، مرد بخشی از زنانگی زن را با در معرض آسیب قرار دادن وی به او برمی‌گرداند؛ کار، گویی تمام هویت و شناسه زن غربت است که از خانه پدری و به واسطه کودک همسری، با پیمانی کودکانه و عموماً نانوشته و ثبت نشده که بیش از آنکه معنای عشق بدهد مبتنی بر الزام به کار مضاعف است به خانه بخت پاگشا می‌شود.

۲- اقتصاد نامولد و زیستن در لحظه

«آب‌تنی در حوضچه اکنون» و «حالی خوش باش» در این فرهنگ به شیوه خاص اهل غربت نمود بسیار دارد. زمان برای غربت به پیش نمی‌رود و همه چیز به حال ختم می‌شود و حال نیز مفاهیم تازه‌ای تولید نمی‌کند و تنها مفاهیم آشنا را بازتولید و بازتعریف می‌کند. از «خوش نشینی» و «خوشه‌چینی» و «هادوری» به تلفیق هادوری با دنیای مدرن‌تر و دست‌فروشی و شیشه شوری و گل‌فروشی و... چیزی برای کاشت نیست تا برنامه‌ای را به کار و اقتصاد پیوند دهند همچنان که در گذشته نیز نبوده است؛ تنها یک چیز با گذشته اندکی متفاوت شده است و آن اینکه مردان اهل غربت بی زمین و دام و گله دیروزی که با آهنگری و تولید صنایع دستی مربوط به امور کشاورزی و دام‌پروری و ریسندگی و کار در مزارع سهم بسزایی در تأمین معاش خانواده داشتند اکنون با گسترش شهرنشینی، گذار به مدرنیته و گسترش فناوری‌های کشاورزی و ریسندگی، بیش از گذشته به حاشیه رانده شده و نقش زنان و کودکان بسیار پررنگ‌تر از گذشته شده است، زنان و کودکانی فاقد سواد و مهارت‌های منطبق با مشاغل خدماتی و تولیدی امروزی که

برای امرارمعاش سنت قدیمی هادوری را به شیوه‌های خاص خود به‌روزآوری کرده‌اند:

«وقتی می‌گیم کولی، کولی خوش‌نشین بوده از قدیم و غایب، یعنی کارش این‌جوری بوده که شهر به شهر می‌چرخیده و همیشه این‌جوری بوده که کالا به کالا به چیزی رو می‌داده و می‌گرفته، مثلاً می‌ومده به چاقو درست می‌کرده یا به داس درست می‌کرده و می‌داده طرف و در مقابل در ازاش به چیزی می‌گرفته، بعد از به جایی به بعد استپ می‌خوره تو شهرها» (کاظم ۳۷، ساله، غربت ساری).

خوشه‌چینان و خوش‌نشینان دیروزی که هیچ‌گاه سرمایه‌گذاری بلندمدت و حتی میان‌مدت را فرانگرفته‌اند و در زمان اصلاحات ارضی نیز بی‌زمین مانده و همیشه دچار طرد و انزوا بوده‌اند، به‌ناچار زیستن در حال را فراگرفته و بدان خو کرده‌اند؛ اکنون نیز با گذشت زمان، زمانه برای اهل غربت چندان عوض نشده است و طرد پیشین به طرد بر اثر محروم ماندن از الزامات زندگی اجتماعی دنیای مدرن و عصر کارت‌های هویتی دیجیتال علاوه شده است تا جایی که بسیاری از اهل غربت حتی آنجا که از قیدوبندهای محیطی و فرهنگی به هر علتی رها می‌شوند، به علت نداشتن مدارک هویتی نمی‌توانند مشارکت اجتماعی مؤثری در جامعه داشته باشند، بر روی تحصیل دانش سرمایه‌گذاری کنند و یا به سراغ یادگیری و راه‌اندازی کسب‌وکارهای متعارف بروند و آنانی نیز که مدارک هویتی دارند با برجستگی که همیشه همراه خود دارند از سمت کمتر کارفرمایی در مشاغل خدماتی و تولیدی استخدام می‌شوند. فرهنگ اقتصادی غربت در پی دهه‌ها و سده‌ها، طرد و تبعیض به زیستن در لحظه خو گرفته و حتی آنجا که نیز شرایط برای تحول مساعد می‌باشد، تمایل چندانی به تغییر رفتار خود ندارد.

موضوع دیگر بحث نامولد بودن فعالیت‌ها و خدمات اقتصادی اهل غربت است که هیچ تأثیری در اقتصاد جامعه ندارد. این موضوع، عدم آینده‌نگری و خو کردن به زیستن در لحظه را یادآور می‌شود که در کنار زیست فقیرانه، فارغ از هر

خانواده، فرهنگ و چالش‌های دوران کودکی...، داودی و همکاران | ۱۹۷

سطح درآمدی و پوشش و ظاهر ژولیده، موجبات طرد مضاعف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی ایشان را فراهم آورده است:

«من نمی‌تونم تأیید کنم این شایعاتی که می‌گن درآمد زیادی دارن ولی می‌تونم بگم که خیلیا فقیرن ولی تمیز زندگی می‌کنن و آگه کسی پولداره و این جوهری زندگی می‌کنه، من که می‌گم بازم فقیره و از اون فقیری هم که تمیز زندگی می‌کنه فقیرتره» (اکبر ۳۰ ساله).

به نظر می‌رسد آنچه فرهنگ غربت را ایستا کرده، اصرار به تسلیم است، گویی او تنها مشق درماندگی آموخته و میلی به برون‌رفت از این وضعیت ندارد، چرا که در کنار عوامل بیرونی که هیچ‌گاه نمی‌توان آثار آن را بر روی فرهنگ اجتماعی و اقتصادی کتمان کرد، گویی خود نیز نمی‌خواهد گامی فرا روی نهد و اصرار عجیبی به تداوم و حفظ سنتی دارد که موردپذیرش جامعه نیست؛ سنتی که خود بیش از هر کسی می‌داند که مطرود جامعه بوده و او را بیش‌ازپیش به حاشیه می‌راند؛ وظیفه تأمین معاش خانواده عمدتاً بر روی دوش کودکان و زنان است و این دلیل بسیار تأثیرگذاری در امر بازماندن از تحصیل و ترک تحصیل کودکان است، اما همه آن نیست چرا که آنجا که کودک نیز اجباری به کار ندارد و یا کار نمی‌کند نه خود چندانی تمایلی به تحصیل دارد و نه والدین اقدامی مؤثر برای تشویق آنان به تحصیل انجام می‌دهند. فرهنگ اقتصادی غربت مبتنی بر «همه‌چیز در اینجا و اکنون» است و اقتصاد وی بیش از فقیر بودن، کم‌حوصله است. در این فرهنگ اقتصادی همه‌چیز در اینجا و اکنون است و سرمایه‌گذاری تحصیلی بلندمدت کودکان بی‌فایده است.

۳- تعامل گریزی و خود کهنتر بینی و خود برچسب‌زنی

«غربتی» بیش از آنکه معرف قومی خاص باشد، در محاورات عامیانه نوعی برچسب توهین آمیز و ناسزاگونه به شمار می‌رود که این خود می‌تواند نمایانگر

ژرفنای طرد اجتماعی این قوم از گذشته تا به امروز باشد.

به نظر می‌رسد که ردپایی از طرد و تحقیر در تعامل گریزی غربت مستتر است، تجارب تلخی که حافظه تاریخی قومی او را انباشته ساخته است؛ غربتی خوانشی از طرد و تحقیر در هر نگاه و هر دست‌گیری که حتی به گرمی به سوبش روانه می‌شود دارد و آنچه را که در تعاملاتش با غیر، درونی ساخته، مبتنی بر بی‌اعتمادی است، چرا که از تجارب خود و اطرافیانشان آموخته است که غریبه‌ها به غربت‌ها اعتماد ندارند، او را طرد و تحقیر می‌کنند و در حق او تبعیض قائل می‌شوند؛ بنابراین فرد غربت که این موضوع را در هر تعاملی با غریبه‌ها در خود درونی ساخته است سوای کار و تکنیک‌های تعاملاتی کاری خود که او را ناچار به برقراری تعامل به شکل خاص خود می‌کند به آسانی تن به تعامل‌های برون‌گروهی و برون‌قومیتی نمی‌دهد و آنجا که نیز به‌هرروی تن به تعامل می‌دهد، برای تبری خود و گریز از مورد قضاوت قرار گرفتن و پیش‌داوری دیگران و در نتیجه طرد و تحقیر، به شکل شگرف و ناباورانه‌ای دست به انتحار و برچسب‌زنی درون فرهنگی می‌زند.

«من خانمم گل می‌فروشه خودمم سر چهارراه دست‌فروشی می‌کنم. اکثر غربتی‌های اینجا بچه بابل و آملن، اینا می‌رن اسفند دود می‌کنن، گل می‌فروشن و همه کار می‌کنن...» (عباس ۱۸ ساله، متأهل، اهل ساری).

واضح است که کودکان نیز در جریان جامعه‌پذیری این موضوع را که همه‌چیز برای غربت به خانواده و قبیله خلاصه می‌شود و دیگران دید مثبتی نسبت به آنان ندارند در خود درونی می‌سازند و بنابراین بر آیند این مسئله می‌تواند این‌چنین باشد که اگر دیگران به ما اعتماد ندارند، در حق ما تبعیض قائل می‌شوند، ما را غریبه و هم‌تراز با اتباع بیگانه و حتی در مواردی بیگانه‌تر می‌پندارند و ما را از خود می‌رانند، ما نیز به دیگران اعتماد نخواهیم کرد و تنها آنجا که در تأمین نیازهای خود ناچار به تعامل هستیم، تعامل خواهیم کرد و در

باقی موارد دوری خواهیم جست. این تعامل گریزی و بی‌اعتمادی به دیگران در برخورد با کودکان و بخصوص بزرگسالان اهل غربت نمود بسیار دارد و کودکان غربت که می‌توان گفت قریب به اتفاق آنان کودکان کار هستند، چه در هنگام کار، چه آنجا که احیاناً مشغول تحصیل هستند (عمدتاً در مدارس مخصوص به کودکان کار) و چه در محله سکونت خود کمترین ارتباطات را با دیگر همسالان خود از قومیت‌های دیگر برقرار می‌کنند که البته این موضوع دوسویه بوده و دیگر کودکان نیز چندان تمایلی به برقراری ارتباط با کودکان غربت ندارند.

این مسئله در کنار مسائل دیگر می‌تواند در رشد روانی-اجتماعی کودکان تأثیر بسیار بسزایی داشته و در جریان انسجام و تلفیق و پیوند اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و حس تعلق به جامعه حداکثری خلل فراوانی ایجاد کرده و بسیار آسیب‌زا باشد.

۴- فرزند پروری متسامح و تغافل جنسی از کودکان

سبک فرزند پروری غربت، عصاره تناقض و تسامح است. برای تحلیل این مطلب نخست بایستی به این نکته توجه داشت که نظام خانوادگی غربت، نظامی به شدت پدرسالار است، مردان حاکم بلامنازع خانواده هستند، نقش‌ها در خانواده‌های غربت جابجا شده‌اند و مرد در تأمین معاش خانواده نقش اول را ندارد، سهل است که حتی به سختی و به ندرت نقش مکمل را ایفا می‌کند. مرد مدیر نقدینگی خانواده است و تا حدود بسیار زیادی همین نقش را نیز در تربیت مستقیم فرزندان ایفا می‌کند و به ابعاد مختلف تربیتی کودکان کم توجه است و عمدتاً تنها سایه‌ای از تحکم و خشونت و چشمداشت مالی خود را بر سر زنان و فرزندان خود می‌افکند و بار عمده تربیت و نگهداری کودکان را بر دوش زن می‌افکند.

از سوی دیگر، بایستی گریزی به تجربه زیسته زنان و مادران داشته باشیم و پی ببریم مادری که امروز می‌خواهد عمدتاً به تنهایی بار تربیت و پرورش کودک

و یا کودکانی را بر عهده بگیرد خود چگونه پرورش یافته است؟ او از چندماهگی ابتدا بر دوش و پشت مادر و یا خویشاوندی که او را اجاره می کرده است به عنوان کارافزاری برای جلب ترحم، سختی و سرما و گرما را بر تن خود کشیده است و سپس با استوار ماندن بر روی پای خود، تمامی فنون شغلی غیرمتعارف اهل غربت از هادوری تا اسفندچرخانی و گل فروش و دستفروشی را در معابر و بازارها و درب خانه ها و واگن های مترو، فراگرفته و در سن ۷، ۸ سالگی، خود به نیروی کاری تبدیل شده است که هرچند به صورت گروهی، اما مستقل از اعضای دیگر شروع به کار کردن نموده است.

این مادر به دلایل گوناگون و از جمله تبعیض جنسیتی متداول در قوم غربت، یا به صورت کامل از تحصیل بازمانده و یا با فراگرفتن چند کلاس ابتدایی و در حد خواندن و نوشتن، ترک تحصیل کرده است و حتی در مدت تحصیل نیز در ساعاتی نامنظم در طی روز و یا شب به کار اشتغال داشته است؛ آنچه یاد گرفته است همه این است که از کودکی شاهد درد و رنج و طرد و تحقیر و یا ترحم های ویرانگر خیابانی بوده است و بعد از چند سال کار و تنها به صرف رشد فیزیکی و بلوغ جنسی و بدون آنکه بلوغ عاطفی و اجتماعی را تجربه کرده باشد و بدون آنکه احساسات و نیازهای عاطفی خود را شناخته و کودکی کرده باشد، به آیین غربت در کودکی و نوجوانی ازدواج کرده و آنچه در خانه بخت نیز انتظار او را کشیده است کار مضاعف و فرزندآوری و تحکم و خشونت همسری بوده است که عموماً همچون او هنوز کودک بوده و به گونه ای بسیار متشابه اما از نوع پسرانه، همین تجارب را پشت سر گذارده است. حال دو کودک، کودکی نکرده که در اندک مدتی تبدیل به والد-کودک شده اند، می خواهند بار مسئولیت تربیت و تعلیم کودکی دیگر را بر دوش بکشند و در این میان والد کودک پدر به آیینی آشنا و متداول در میان قوم غربت خود را کنار کشیده و بار سنگین تأمین

معاش و تربیت کودک و کودکان را بر دوش کودک والد مادر می‌اندازد، احتمالاً نتیجه تا حدود زیادی قابل پیش‌بینی است.

چرخه‌ای یکنواخت از سبک زندگی و تکرار الگوهای نا مؤثر، در نهایت باعث شکل‌گیری هویت فرهنگی-اجتماعی و نظام رفتاری پرآسبی در میان کودکان غربت شده است موضوعی که با کم‌توجهی تربیتی والدین درهم تنیده است؛ زیست در محله‌های آسیب‌خیز رها شده، خو کردن به زیست فقیرانه و عدم توجه والدین به مراقبت‌های بهداشتی کودکان، نوع کار و سبک زندگی آسیب‌پذیر، خشونت‌های کلامی و فیزیکی و روانی متداول در میان بسیاری از والدین، در کنار اعتماد به نفس پایین ناشی از طرد اجتماعی، کودکان غربت را مستعد آسیب‌های روانی-اجتماعی بی‌شماری کرده است.

زنان و کودکان به واسطه رسمی پذیرفته شده از سوی جامعه غربت وظیفه تأمین معاش خانواده را با پرداختن به مشاغل غیررسمی که چندان مورد اقبال و پسند جامعه نیستند عهده‌دار می‌شوند؛ از این روی و با توجه به نوع شغل مطرود، تکنیک‌های کاری در گیرانه و سماجت آمیز و اماکنی که در آنجا مشغول به کار می‌شوند از سر چهارراه‌ها، معابر، بازارهای شلوغ، واگن‌های مترو گرفته تا مراجعه به درب منازل و فروشگاه‌ها و اماکن تجاری، ایشان به‌طور مستقیم در معرض آسیب‌پذیری و بزه دیدگی روانی-اجتماعی، جسمانی و جنسی هستند که در نگاه بیرونی شاید به تساهل جنسی تعبیر شده و به برچسب‌زنی جنسی و بی‌تفاوتی تعبیر شود؛ این موضوع را می‌توان به تغافل جنسی ناشی از جابجایی نقش‌ها و پرداختن به مشاغل پرآسیب غیررسمی تعبیر کرد:

«این خانواده‌های آسیب‌دیده‌ان، با هر دید و نگرشی که نگاه کنیم اینا

خانواده‌های آسیب‌دیده‌ان، بالاخره مرد میدونه وقتی همسرش در مترو کار

می‌کنه، در بازار کار می‌کنه، از این مغازه به اون مغازه، خب وقتی سبک زندگی

آینه، احتمال آسیب هم فراوانه، پس نسبت به افراد عادی جامعه اینا بیشتر در

معرض آسیب هستن، اینجا بحث مسائل فرهنگی، عادات و رسومه که زن رو ملزم به کار کردن به این سبک می‌کنه» (دکترای مددکاری اجتماعی، با سابقه بیش از ۴ سال همکاری با مؤسسات و مراکز خدمات اجتماعی شوش و هرنندی).

موضوع دیگر پایین بودن خود مراقبتی جنسی زنان و دختران اهل غربت است که البته این موضوع صرفاً مختص به اهل غربت نبوده و در مناطق حاشیه‌نشین، آسیب‌زا، کم‌برخوردار و به‌نوعی رهاشده در کنار سایر مسائل اجتماعی به چشم می‌خورد و می‌تواند ناشی از سبک زندگی، زیست فقیرانه، کم‌سواد و بی‌سواد جنسی باشد که در نتیجه منجر به ابتلا و شیوع بسیاری از بیماری‌های آمیزشی و حتی مرگ‌ومیر نوزادان و مادران می‌شود؛ زنان غربت به تعدد فرزندآوری شهره هستند و به‌محض پیوند زناشویی - که عموماً در سن کم و به‌صورت کودک همسری است - روند حاملگی‌ها و فرزندآوری‌های متعدد آنان شروع شده و در مواردی تعداد فرزندان آنان به دو رقم نیز می‌رسد؛ تعداد زیادی از این حاملگی‌ها و فرزندآوری‌ها با برنامه و بخصوص به خاطر اجبار از سمت پدر و برای استفاده از نیروی کار کودک و استفاده ابزاری از کودک می‌باشد، اما در بسیاری از موارد نیز ناشی از عدم آگاهی از وجود وسایل پیشگیری، بی‌اعتمادی و بی‌اعتنایی به این وسایل و یا مسائل فرهنگی که تعبیر به حجب و حیا شده و مانع از مراجعه به داروخانه‌ها و تهیه این وسایل می‌شود، می‌باشد.

درمجموع می‌توان احتمال داد زنان اهل غربت به علت نوع کار غیررسمی که ساعت‌های طولانی آنان را از دسترسی به امکانات بهداشتی و خود مراقبتی جنسی محروم می‌سازد و همچنین تعدد فرزندآوری بیشتر از سایر زنان می‌توانند در معرض ابتلا به بیماری‌های جنسی و آمیزشی قرار گیرند و به همین علت زودتر از سن مقرر و متعارف دچار فرسودگی جسمی می‌شوند تا آنجا که در بسیاری از موارد سن تقویمی آنان با ظاهر ایشان تناسب ندارد و از آنجا که اغلب سواد جنسی چندانی برای مراقبت جنسی از خود ندارند، این موضوع در کنار بحث فرهنگی

که آموزش و خود مراقبتی جنسی به کودکان را تابو می‌شمرد باعث می‌شود که کودکان غربت نیز به علت سبک کاری و زیستن در محلات آسیب‌زا پیوسته در معرض خطر بزه دیدگی و بزهکاری جنسی قرار گیرند.

۵- رشد نامتوازن و کودکی ابتر

موضوع دیگر، رشد روانی-اجتماعی کودکان در این فرهنگ است. با در نظر داشتن این نکته که مرز میان کودکی و نوجوانی و جوانی و به تبع آن بزرگسالی، در اهل غربت به واسطه انتظارات فرهنگی و اجتماعی از کودکان و همچنین ازدواج زودهنگام بسیار درهم تنیده و غیرقابل تفکیک است، اگر تنها رشد جسمانی و بلوغ جنسی را مبنا و پیش‌نیاز ورود به دوره بزرگسالی در نظر بگیریم، در این صورت می‌توان ادعا کرد که اصولاً جامعه غربت یک جامعه بزرگسال است شامل بزرگسالان بالای ۱۸ سال و خیل فراوانی از کودکان زیر ۱۸ سال که به واسطه آنکه وظیفه تأمین دست‌کم بخشی از معاش خانواده را بر عهده دارند می‌توان آنان را «کودکان شبه بزرگسال» نامید.

حال با در نظر داشتن این نکته که رشد نایافتگی عاطفی و روانی-اجتماعی نمی‌تواند تنها مختص به یک فرهنگ و قومیت و گروه خاص باشد؛ اما چنانچه بخواهیم شرط بلوغ فرهنگی و روانی-اجتماعی را نیز برای ورود به دوره بزرگسالی در نظر بگیریم، آنگاه در جامعه غربت احتمالاً ما شاهد خیل فراوانی از کودکانی خواهیم بود که به نام بزرگسال پروراننده کودکان دیگر می‌باشند و این رشد نایافتگی معلولی است که می‌توان در سرچشمه آن علت‌های فراوانی از کار کودک، رواج پدیده کودک همسری و کودک والدی، عدم اعتنا به آموزش رسمی و تحصیل تا رد پای روشنی از تبعیض و طرد اجتماعی پیدا کرد.

کودکان غربت تقریباً چند ماه پس از تولد به صورت مستقیم از سمت مادر و یا با اجاره گرفته شدن از سمت خویشاوند، به کار گرفته می‌شوند؛ به واسطه زنان

و مادرانی که خود این مسیر را طی کرده و سرشار از دردهای آشکار و نهان روحی و جسمی هستند، کودک از چندماهگی و در شرایط طاقت‌فرسا، در سرما و گرما و با حداقل رسیدگی‌های بهداشتی در محیط کار، تنش و استرس ناشی از کار و یا رهاشدگی توسط والدین را تجربه می‌کنند، در اولین ماه‌های زندگی خود نیازهای رشدی جسمانی و روانی ایشان آگاهانه و ناآگاهانه از سوی خانواده نادیده گرفته می‌شوند؛ به‌مرور و با رشد جسمانی بیشتر و در طول طی مراحل رشد شناختی و هیجانی - اجتماعی، در اثر پرداختن به مشاغل مطرود و به کار بردن تکنیک‌های شغلی سمجست آمیز، از آنجا که بارها مورد پرخاش اجتماعی واقع می‌شوند، طعم تلخ طرد و خشونت را می‌چشند و در عین حال همچنان از سمت والدین خود نیز با خشونت‌های فیزیکی و کلامی و روانی مواجه هستند.

در تمام طول رشد جسمی، شناختی و هیجانی - اجتماعی کودکان، ذهن و روان ایشان به‌طور پیوسته و با هشدارهای دائمی والدین، درگیر استرس و اضطراب ناشی از جمع‌آوری و دستگیری از سمت بهزیستی و شهرداری است. کودکان غربت در اتاق‌های اجاره‌ای تنگ و تاریک و فاقد امکانات بهداشتی که فضای کافی برای آسایش و استراحت ندارند زندگی می‌کنند، در خانه شاهد پدرسالاری مستبدانه و خشونت علیه مادر بوده و با وجود کار مداوم از خرید بسیاری از نیازهای کودکان خود محروم می‌مانند؛ در اثر زیست در محله‌های آسیب‌خیز رها شده، در معرض آسیب و بزه دیدگی بوده و بارها شاهد خشونت و بزهکاری و کج روی بوده‌اند و از سوی همسالان اقوام دیگر نیز به‌سختی پذیرفته‌شده و روابط آنان عمدتاً محدود به روابط درون قومیتی خود شده است؛ آنان یا به دلیل فقدان مدارک هویتی و یا به هر دلیل ممکن خانوادگی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از تحصیل باز مانده‌اند و آنان که به‌هرروی و بیشتر برای فراگرفتن سواد در حد خواندن و نوشتن مشغول به تحصیل می‌شوند در مدرسه خود را به‌واقع یا غیرواقع در معرض تبعیض می‌بینند؛ تمام کودکانی آنان تا چشم

کار می‌کند و به یاد می‌آورند چیزی بیش از این‌ها نبوده است و از محدود بازی‌های کودکانه‌شان «قایم باشک» با چراغ سبز و قرمز سر چهارراه‌ها و معابر، «دنبال هم دویدن» ها از این سر تقاطع به آن سر تقاطع بوده و شاید تنها راه گریز آنان از این روزمرگی که آن‌هم به اختیار ایشان نیست، سفرهای نامنظم و گاه و بی‌گاه به شمال کشور برای شرکت در مراسم «ختنه سورون»، عروسی، عزا و یا برداشت و فروش محصولی بر لب جاده بوده است، تنوعی که به قیمت بازماندن از تحصیل و ترک تحصیل بسیاری از کودکان غربت تمام می‌شود.

از این‌روی می‌توان تصور کرد که این‌همه منبع فشار روانی-اجتماعی چه اختلالی در روند رشد چندوجهی آنان ایجاد می‌کند و شاید به همین دلیل باشد که کودکان غربت که پیوسته وابسته به خانواده و گروه قومیتی خود هستند، تنها منابع حفاظت‌کننده خود از عوامل خطرزای درونی و برونی را کار و پابندی به سنن فرهنگی-اجتماعی خود می‌دانند، «کار»ی که خود، کودکی و کودکی کردن آنان را ابتر ساخته است.

حال این کودکانی که شرح حال آنان رفت و والدین ایشان نیز در همین مسیر طی طریق کرده‌اند، با رشد جسمانی و چند صباحی پس از بروز اولین نشانه‌های بلوغ جنسی، به ناگهان و به واسطه ازدواج زود هنگام به دنیای بزرگسالان پرتاب می‌شوند؛ کودکانی که به نوعی در کودکی به واسطه کار، نقش یک‌شبه بزرگسال را ایفا کرده‌اند اینک بایستی نقش یک بزرگسال کامل را ایفا کنند؛ حال اگر آن کودک شبه بزرگسال دیروز، زن امروز باشد با اجبار به کار مضاعف و حاملگی‌های پیاپی بر سر همان معابر و بازارها و واکنش‌های آشنای دیروزی، دردمندانه و بی‌اختیار کودکی می‌کند و اگر مرد باشد گویی ناخواسته و نادانسته با بازنشستگی زود هنگام و استبداد مردانه دنبال کودکی خود می‌گردد و این یعنی آنکه تمامی چالش‌هایی که شرح آن‌ها رفت می‌تواند به کودکی نکردن در کودکی و کودک ماندن در بزرگسالی خلاصه شود:

«من یادمه یه سال‌هایی خیلی رایج بود تو دروازه غار که من یه صحنه‌ای دیدم که یادم نمی‌ره، اینا مثلاً روزای پنج‌شنبه، جمعه مردا می‌نشستن دور گرد و بچه‌ها را مینداختن چون هم عین خروس جنگی. من دیدم و ترسناک بود برام و می‌گفتن حالا چی شده مگه؟ عواطف و احساسات در اینا رشد نکرده، یعنی اینکه آیند رو تمرین نکردن، یاد نگرفتن، اصلاً حساسیت‌های که ماها داریم بهش توجه نمی‌کنن، اینا جای زیادی در ذهنشون نداره، برای اینکه روزگار تلخ و بد و خیلی ناگواری داشتن» (کارشناس ارشد مددکاری اجتماعی).

۶- درونی‌سازی احساس تبعیض و بازتولید هویت فرهنگی-اجتماعی

اعتقاد به مورد تبعیض واقع شدن در نگرش و باور اهل غربت، از واقعیتی ملموس سرچشمه گرفته است که توسط جامعه غربت درک و تجربه شده است. گویی اجتماع بزرگ‌تر هرگز نخواست است که آنان را در خود بپذیرد و آنان را با خود بیگانه می‌پندارد. «غربت» بیش از آنکه نام مکانی خاص باشد، نام قومی با فرهنگ اجتماعی خاص خود است که در ایران زندگی می‌کنند، در باب اینکه از کجا آمده‌اند، به چه خاطر آمده‌اند، پراکندگی ایشان در مناطق مختلف عالم چگونه است، چه دین و مذهب و نژاد و زبانی داشته‌اند و ... روایات مختلف است؛ اما مسلم این است که بسیاری از مردمان این قوم با وجود آنکه سده‌های متوالی از مهاجرت آنان گذشته است، کمتر خود را ایرانی تعریف می‌کنند چرا که جامعه مادر، آنان را بیگانگانی هم‌تراز با مهاجران و اتباع بیگانه می‌پندارد:

«الآن شما نگاه کنین، ما خودمون اینجا بچه هامون از همه امکانات محرومون ولی شما نگاه کن بچه‌های غربتی و افغانی تو همین مدرسه... چقدر بهشون می‌رسن» (آقا ۵۲ ساله، غیر غربتی، از نگهبانان یکی از پارک‌های محله شوش و هرنندی).

در گفتگو با کودکانی که از مدرسه گریزان هستند، سخت می‌توان تشخیص داد که آیا برخوردها و خشونت کلامی معلمان و مدیران مدارس که

دانش آموزان اهل غربت مدعی آن بوده و آن را به تبعیض تعبیر می‌کنند، از جنس همان طرد و تبعیضی است که عامه مردم در حق غربت قائل می‌شوند و یا ناشی از بی‌نظمی و عدول از هنجارهای مدرسه‌ای توسط دانش آموزان اهل غربت است که خود متأثر از کار کودکان، کم‌اعتقادی و بی‌اعتقادی به سوادآموزی، زیست شبه کوچ روانه نامنظم که موجب غیبت‌ها و تأخیرهای مکرر دانش آموزان می‌شود و فرهنگ نظم‌گریزی در اهل غربت است که اگر نتوان گفت به هنجارشکنی، دست کم می‌توان گفت که به هنجارگریزی خو کرده است؛ اما قدر مسلم آن است که غربت کم‌تعامل در تعاملات ناگزیر خود طعم تبعیض را چشیده و در روابط اجتماعی خود احساس تبعیض را درونی ساخته است به گونه‌ای که هر برخورد و تحکمی را حتی اگر ناشی از عدول هنجارها و یا عدم آگاهی از قوانین و هنجارها باشد به پای تبعیض می‌گذارد:

«من تا کلاس پنجم خوندم، با یه دختره سر کلاس دعوا کردم... غربت نبود
ایرانی بود، بعد زنگ زدن به مامانم، منم یه هفته نرفتم و بعد دیگه خوشم نیومد که
برم، با ما فقط بد بودن چون ما یه خورده شرایطمون پایین‌تره به ما سخت
می‌گیرن، یه کارایی می‌کردن که ما ناراحت می‌شدیم، مثلاً ما درس می‌خوندیم
می‌گفتم خانم اجازه هست می‌گفتن نه شما اجازه نیست حرف بزنین» (ساناز ۱۶
ساله، غربت سبزوار، دست‌فروش مترو).

غربت طعم تبعیض را با تمام وجود خود چشیده است و از درماندگی برای مقابله با این مشکل به کلونی‌های فرهنگی و اجتماعی و مفاهیم آشنایی که تنها بازتولید می‌شوند و نه حذف و تعدیل و اصلاح، پناه برده است از این‌روی در جامعه در حال گذار، او بیش‌ازپیش به حاشیه رانده شده است. احساس تبعیض در طول سده‌ها حافظه قومی غربت را انباشته و او را دچار خود کهنتر بینی کرده است؛ غربت، خود را ناشهروندی می‌داند که نه تنها از سوی اجتماع و عامه مردم با طرد و تبعیض مواجه است، بلکه معتقد است که نهادهای دولتی نیز عامدانه و

به صورت ساختاری حتی در راه کسب شهروندی و به رسمیت شناختن حقوق او سنگ اندازی می کنند، منابع برای او نه نابرابر که اصلاً توزیع نمی شوند:

«تبعیض رو ما خیلی جاها دیدیم، نه تنها مدارس یا جای دیگه که بخام اسم ببرم، وقتی می گم تبعیض هست برای اینکه دیدم، چرا که مثلاً تو شهرستان یه محله ای هست به نام آهودشت، ساری به سمت پنه کلاً، یه غربتی هایی از بچه های آهنگر اونجا زندگی می کنن کارشونم آینه که بیشتر آهنگری می کنن، چاقو، داس، این جور چیزا درست می کنن، شما وقتی که جاده رو داخل آهودشت که می ری، تا یه بخشو می بینی آسفالت، به بخش غربت ها یا کولی ها که می رسی نگاه می کنی آسفالت قطع می شه، بعداً همون جاده، مستقیم می ره بالای آهودشت، یه مثلاً صدمتری از غربت ها می شی باز آسفالت شروع می شه، تبعیض توی همه زوایا و جواب برای غربت داره اجرا می شه، فرقی نداره کجا» (سعید ۲۵ ساله، غربت اهل ساری).

موانع بسیاری برای ادغام اجتماعی اهل غربت وجود دارد و بدون شک یکی از مهم ترین این موانع، نداشتن اوراق هویتی است که بسیاری از اهل غربت به دلایل گوناگون فاقد آن هستند؛ فقدان مدارک هویتی می تواند افراد و گروه ها را از مزایای رفاه اجتماعی و سرمایه گذاری و مشارکت اجتماعی محروم سازد و منجر به طرد و عدم پذیرش اجتماعی شود:

«واقعاً بحث شناسنامه نداشتن بعضیاشون خیلی موضوع ناراحت کننده آیه، مثلاً من موردی داشتم که مادر و پدرشونم هیچ وقت شناسنامه نداشتن، خب این آدم با یک غیر غربتی ازدواج کرد کلی مسئله اسم بچه تو شناسنامه خودش نبود یک ماجراهای خیلی ناراحت کننده ای دیگه، خیلی فرایند طولانی و وحشتناکیه شما فکر کنید که اینا وقتی که مثلاً دارم می گم طرف ۲۰ سالشه شناسنامه نداره و الآن می خاد بره شناسنامه بگیره، اولاً خیلی فرایند طولانی، خیلی هزینه بره، بعد آزمایش نمیدونم دی ان ای می خاد، باید بره کارت ولادت پیدا کنه، حالا تو خونه باشه نباشه، مادرش زنده باشه نباشه، مادری قبول کنه بیاد آزمایش بده نده، یعنی یه دور باطل» (کارشناس ارشد مددکاری اجتماعی).

فقدان مدارک هویتی می‌تواند همان نیروی محرکه‌ای باشد که غربت را جامعه‌گریز ساخته و او را بیش‌ازپیش در هویت اجتماعی-فرهنگی خود که دادوستد چندانی با جامعه بزرگ‌تر ندارد، منزوی و محصور سازد، تا در زمانه‌ای که تنها اوراق ثبت‌شده هویتی، وجود فرد را در یک رایانه تأیید و تصدیق می‌کنند، غربت با بازتولید مفاهیم کهن فرهنگی و اجتماعی خود و به‌نوعی با دور زدن قانون سعی بر اثبات وجود خود کند و هویت فرهنگی-اجتماعی خود را در مسیر غیرموازی با هویت ملی بازتولید کند که یکی از نمودهای این مسئله، بحث ازدواج‌های ثبت‌نشده است که خود می‌تواند کانون آسیب باشد و علاوه بر تداوم بی‌سوادی بین‌نسلی، طرد اجتماعی مضاعف و به حداقل رساندن امکان مشارکت اجتماعی، ناقض حقوق زنان و کودکان نیز باشد:

«نه سه تاشون (از بچه‌ها) که موقعشون نشده درس بخونن، این دو تای دیگه هم که می‌تونن برن فقط یکیشون شناسنامه داره... پدر بزرگشون، مادر بزرگشونو خیلی وقت پیش ول کرده رفته یه زن دیگه گرفته، دیگه مادر بزرگ بچه‌ها هم هر چی رفت سراغش که بیاد خون بده و شناسنامه بچه هاشو بگیره، معتاد بود و می‌ترسید بیاد، لجم کرده بود دیگه نیومد، مادر بزرگشونم می‌ره شناسنامه بگیره نمیدن بهش، الان پدر خود بچه‌ها شناسنامه نداره، اینام ندارن به جز پسر بزرگم...»
(شب‌نم ۳۰ ساله، غربت بابل، مادر ۵ کودک).

از آنجا که بسیاری از کودکان اهل غربت کودک کار هستند و هر از چند گاهی با طرح‌های ضربتی و جمع‌آوری مواجه می‌شوند، موضوع شناسنامه و فقدان مدارک هویتی هراس مداوم از بهزیستی و شهرداری را برای والدین و کودکان به همراه دارد؛ چرا که والدین به‌خوبی می‌دانند در صورت انتقال کودکان توسط شهرداری، بهزیستی و یا نیروی انتظامی به پرورشگاه، اثبات تعلق کودکان به ایشان بدون داشتن مدارک هویتی، کار بسیار دشواری بوده و نیازمند طی کردن فرایندی طولانی و پرهزینه است، به همین خاطر بسیاری از خانواده‌ها

به دلایل متعدد مانند اعتیاد پدر، فوت پدر و... به نوعی از پیگیری منصرف می‌شوند؛ از این روی کودکانی که به شدت به گروه و خانواده خود وابسته هستند این موضوع را به مثابه کابوسی که گم‌گشتگی هویتی آنان را به دنبال دارد پیوسته با خود به یدک می‌کشند؛ بنابراین بسیاری از خانواده‌های اهل غربت برای پیشگیری از این موضوع به نوعی دست به دور زدن قانون می‌زنند:

«بهزیستی آدمو می‌گیره، پارسال نزدیک عیدم بود طاهر (پسر ۱۲ ساله شبنم) رو گرفتن، سر چهارراه دستمال می‌فروخت، ۴۵ روز دادنش داخل، باباشون که شناسنامه نداره، رفتم اونجا گریه و زاری اومدم و رفتم، بعد بابام رفت بهزیستی به اسم خودش براش شناسنامه گرفت، دیگه امسال قراره ببرمش مدرسه ثبت‌نامش کنم درس بخونه ولی این ۴ تای دیگه شناسنامه ندارن» (شبنم ۳۰ ساله، مادر ۵ کودک).

۷- کودک کار به مثابه کارافزاری بی‌اراده و اسیر جبر فرهنگی

گویی کودک با تولد خود، بیش از آنکه نویدبخش شادی و هیجان و برانگیزاننده امیدها و آرزوها و محرکی برای مسئولیت‌پذیری بیشتر و برنامه‌ریزی مناسب و کار مضاعف برای خانواده و والدین خود باشد، نویدبخش تولد ابزاری برای کار است و کودک پیش از آنکه فرصت داشته باشد تا با لبخندهای خود، احساسات عمیق مادرانه و پدرانه را به غلیان درآورد، بایستی ظرف مدت کوتاهی (از چند هفته تا چند ماه) پس از تولد، کارافزاری شود برای کار مادران تا احساسات و عواطف انسانی جامعه را برانگیزاند؛ کارافزاری انسانی که با همنوایی غیرارادی با تکنیک‌های کلامی و بدنی هادوری و یا همنوایی با مشاغل کاذب دیگر به عنوان مکانیسمی عمل کند که هم‌زمان چندین معنا و برساخت را به ذهن القاء می‌سازد.

در زمانه‌ای که زنان نیز مانند مردان وارد عرصه کار و فعالیت شده‌اند، طبعاً جامعه تمایلی به کمک کردن به شخصی که توان کار دارد و کار نمی‌کند ندارد، از این‌روی مکانیسم یادشده که برآیند شناخت اهل غربت از همین دیدگاه جامعه است وارد عمل شده تا ناتوان بودن زن از کار کردن را به علت داشتن کودک خردسال و دست و پاگیر، به ذهن القاء کند؛ دیگر آنکه همراه داشتن و حمل یک کودک برای یک زن می‌تواند به‌عنوان یک شناسه عمل کند که معرف مادر بودن آن زن باشد، حتی اگر به‌واقع این‌گونه نباشد و کودک اجاره‌ای باشد؛ این برساخت ذهنی با توجه به سبک کاری و مکان‌های هادوری گری (درب منازل و فروشگاه‌ها و اماکن تجاری، سر چهارراه‌ها، بازارها، معابر، واگن‌های مترو، اتوبان‌ها و...) و مشاغل منشعب از آن که در نفس خود مستعد آسیب و بزه دیدگی است، می‌تواند تأهل و تعهد زن را القاء کرده و او را کمتر در معرض آسیب و تعرض احتمالی قرار دهد:

«بخش زیادی از این قضیه به این دلیل است که آحاد جامعه، نسبت به کودکان و زنان ترحم بیشتری دارند تا اینکه نسبت به مرد غربتی داشته باشند، وقتی زنی با کودکی فال می‌فروشه، گل می‌فروشه یا گدایی می‌کنه، قطعاً بیشتر می‌تونه حس ترحم جامعه رو تحریک کنه و جلب‌توجه کنه» (دکترای مددکاری اجتماعی مرکز خدمات اجتماعی شوش و هرنندی).

قن‌داق و گهواره کودک چندین ماهه‌ای که کارافزار مادر یا خویشاوند خویش است، در مواردی که محل کار ثابت نیست و زن غربت به‌صورت سیار کار می‌کند، چادر سیاه یا پارچه‌ای است که او را به شکلی ویژه بر ناحیه پشت یا بر ناحیه شکم و سینه زن غربتی استوار گردانیده است و کودک بایستی ساعت‌های متمادی در طول روز و یا شب، در گرما و سرما به همین منوال زن غربت را همراهی کند و در مواردی که زن غربت مکان ثابتی برای کار کردن اختیار کرده است مانند ورودی ایستگاه‌های مترو و یا معابر پررفت‌وآمد شهری،

بستر و گهواره کودک عموماً چیزی بیش از روزنامه، تکه‌ای مقوا و یا زانوان زن غربت نیست:

«زنه الآن یه پسر یک و نیم ساله رو دوششه، شوهره با موتور با اون بچه تو زل گرما می‌برتش، پیاده ش می‌کنه، خودش برمی‌گرده، اون بچه صبح تا شب رو دوش اون زنه است، تا شب همینه... شما می‌گی کودک! خب انتظار داری چی از این بچه دریاد، این ساعت‌ها خودشو خیس کرده حتی پوشک نداره، دو تا کهنه بسته شده بهش... اون بچه هم تهش یکی مثل بابا و مامانش می‌شه دیگه، اصلاً چیز دیگه ای هم مگه می‌تونه یاد بگیره؟ (آقا ۵۵ ساله، از مسئولین یکی از باشگاه‌های فرهنگی-ورزشی محلات شوش و هرندی).

کودکان پس از طی دوره کارافزاری، با استوار ماندن روی پای خود و توان سخن گفتن، وارد دوره کارورزی می‌شوند و کودک خردسال‌تری جانشین آنان در مکانیسم مرحله قبل می‌شود؛ اما عموماً آنان می‌توانند تا سن ۶ یا ۷ سالگی ضمن طی دوره کارورزی، کمک افزار مادر نیز باشند و سپس با فراگیری تکنیک‌های لازم و از آنجا که به علت رشد جسمانی دیگر نمی‌توانند کارایی سابق را در مکانیسم یادشده ایفا کنند، تحت نظر مادر و یا گروه‌های همسال خویشاوند به صورتی شبه مستقل مشغول به کار می‌شوند و از آنجا که به علت ناسازگاری با هنجارها و انتظارات جامعه، نمی‌توانند به هادورگری مستقیم پردازند و در آن موفقیتی به دست آورند، با استفاده از همان شناختی که به کمک والدین و افراد مجرب تراز انتظارات جامعه پیدا کرده‌اند، تکنیک‌های هادوری را با انتظارات جامعه، جمع می‌بندد و عموماً به‌عنوان دست‌فروش (فروش آدامس، دستمال کاغذی جیبی، فال فروشی) و گل‌فروش و شیشه‌شور (شیشه ماشین) مشغول به کار می‌شوند و درواقع به‌نوعی هادوری غیرمستقیم دست می‌یازند، چرا که با همان تکنیک‌های هادوری درازای فروش کالا و خدمات خود، بهای بیشتری از خریدار طلب می‌کنند.

به نظر می‌رسد همیشه چیزی در کودکان غربت گم است، آنان گوهری گران‌بها گم کرده‌اند، اما نمی‌دانند کی، کجا و چگونه آن را گم کرده‌اند و بی‌اختیار آن را در کار می‌جویند و آنجا که پای اختیار نیز به میان می‌آید، انگار جبری ارادی از درون، آنان را به‌سوی کار سوق می‌دهد، بلکه شاید آن گوهر گران‌بها را در تقاطع چهارراه‌هایی که از این چراغ‌قرمز به آن چراغ‌قرمز یکدیگر را دنبال می‌کنند و یا در میان واگن‌های مترو از این واگن به آن واگن بچینند؛ چرا که گویی تمام تصور آنان از دنیای کودکی همین «دنبال هم کردن» ها و «بگومگوها» و «سربه‌سر رانندگان و عابران گذاشتن» هاست. در مصاحبه‌هایی که با کودکان کار غربت برای انجام این مطالعه انجام گرفت هیچ کدام از کودکان به‌اجبار والدین اشاره نکرده و تمامی آنان کار کردن را ناشی از اراده و اختیار خود عنوان کردند:

«نه خودمون می‌ریم سرکار و به پدر و مادرمون کمک می‌کنیم. نه پدر و مادر می‌گن نرو بچه، شیون می‌کنن، ولی من می‌گم نمی‌تونم بشینم تو خونه، حوصله سر می‌شه کار کنم بهتره، کار می‌کنیم تا یه دوچرخه بخریم... هنوز نخریدم هر چی کار می‌کنم میدم بابام اونم خرج می‌کنه اجاره خونه میده، بابل هم یه خونه اجاره کردیم اونجا هم اجاره میده...» (مسعود ۱۱ ساله، دانش‌آموز کلاس اول ابتدایی).

گویی جبری ارادی، اختیار را از کودک ربوده است که می‌تواند ناشی علل گوناگونی مانند بازنشستگی زودهنگام پدران، درماندگی آموخته‌شده، بی‌ارادگی و خو کردن به همراهی مادران و خویشاوندان، طرد از گروه‌های همسالان و دوری‌گزینی از مدرسه باشد؛ مدرسه‌ای که مانع زیست شبه کوچ روانه و غیبت‌های گاه و بی‌گاه و زیستن او در لحظه است، مدرسه‌ای که او را وادار می‌سازد که با دیگرانی که همیشه او را طرد کرده‌اند، همسازی کند، مدرسه‌ای که ریشه‌های گریز او را هنوز به‌خوبی و آن‌چنان که باید درنیافته است:

«کار کودک متأثر از اجبار خرده فرهنگ غربته که در طی نسل های متمادی به کودکان منتقل شده، لزوماً اجبار خانوادگی نیست، بلکه اجبار فرهنگی، ما از هر زاویه ای به این بحث نگاه کنیم اجبار، خانواده می گه که وظیفه زن و فرزند آینه که در تأمین معاش خانواده نقش بسزایی داشته باشن...مرد خانواده ممکنه کار کنه ولی نقش چندانی در تأمین درآمد خانواده نداره این یک موضوع فرهنگی، بالاخره ما در روانشناسی می گیم درماندگی آموخته شده، شاید اگر این کودک در یک فضای دیگه قرار بگیره، دوست نداشته باشه کار کنه ولی در این فضا و شرایط ممکنه که کودک بگه پدر و مادر منو مجبور به کار نمی کنن ولی انتظار دارن ازش و این جواری بار اومده که بره کار کنه و به نظر من کودک این رو پذیرفته و درونی سازی کرده که باید بره کار کنه و از بچگی یاد گرفته که این با این روش جلو بره» (دکترای مددکاری اجتماعی).

با در نظر داشتن سبک زندگی آسیب پذیر و زیست در محلات رها شده، نادیده گرفته شدن نیازهای رشدی کودکان و موارد ذکر شده در بحث تبعیض نگاه ابزاری به کودکان می تواند متمم آسیب های متعدد به کودکان باشد.

۸- کودک همسری به مثابه آیینی تراژیک برای زایش تراژدی

کودک همسری سرآغاز بسیاری از مسائل و آسیب های دیگر در میان قوم غربت است؛ اگرچه پدیده کودک همسری، تنها مختص به قوم غربت نیست و در نقاطی از ایران و بسیاری از جوامع دیگر مشاهده می شود، اما با گذار جوامع از سنت به مدرنیته، گسترش شهرنشینی، افزایش آگاهی های عمومی نسبت به پیامدهای روانی-اجتماعی کودک همسری، حمایت سازمان های داخلی و بین المللی حقوق کودکان و نهادهای حقوق بشری، ایجاد محدودیت ها و موانع سنی و قانونی ثبت ازدواج و بسیاری از دلایل دیگر، به نظر می رسد از نرخ رشد کودک همسری در بسیاری از نقاط جهان کاسته شده است؛ اما این علل و موانع، گویی هنوز نتوانسته اند آن گونه که باید و شاید در ساختارهای فرهنگی و اجتماعی

قوم غربت رخنه کنند و کودک همسری به شکل گسترده‌ای در میان قوم غربت رایج است، به گونه‌ای که حتی مشکل نداشتن اوراق هویتی - که مشکل بسیاری از اهل غربت است و مانعی برای ثبت قانونی ازدواج به شمار می‌آید - و یا موانع قانونی و عدم ثبت ازدواج کودکان را با صیغه موقت و یا پذیرش درون‌گروهی به مثابه عقد و ثبت قانونی، به شکلی خاص برطرف ساخته‌اند:

«زوج‌های زیر ۱۸ ساله آگه شناسنامه داشته باشند صیغه انجام میدن و بعد از ۱۸ سال خطبه دائم می‌خونن...اونایی که شناسنامه ندارن یه مدلش آینه که با هم راه می‌افتن، ما می‌گیم دنبال هم یا مثلاً همراه شدن، الآن اونایی که دنبال فرایند شناسنامه‌دار شدن می‌رن ثبت می‌کنن اما خیلیا شونم نه، برای اینکه اطلاعات عمومی زیادی ندارن و همون قبول طایفه کافیه» (اکبر ۳۲ ساله، غربت ساری).

کودک همسری در قوم غربت از گونه دیگری است. جامعه غربت جامعه‌ای به شدت مردسالار است، بنابراین نوک پیکان آسیب‌های روانی-اجتماعی و جسمانی کودک همسری بیش از آنکه متوجه مرد و کودک-مرد باشد، متوجه کودک-زن است؛ کودک زنی که از نوزادی تا ازدواج به صورت مستمر کار کرده و در هجمه هیجانات و احساسات گنگ ناشی از خشونت‌ها و ترحم‌های خیابانی و تساهل‌ها و تغافل‌های فرهنگی-اجتماعی هنوز نتوانسته است هیجانات و احساسات خود را از هم تمیز دهد و بلوغ عاطفی و اجتماعی-روانی را نیز به مانند بلوغ جنسی و جسمانی تجربه کند و اکنون باید به پیروی از ارزش‌ها و سنی که او را قدر و ارزشی نگاه نداشته‌اند، بار خستگی خود را به واسطه پیمانی کودکانه از خانه پدری به خانه مرد/کودک مردی ببرد که منتظر است تا با ورود او بار خستگی خود را زمین بگذارند و بی قیدانه خانه‌نشین شود؛ مردی جانشین مردی دیگر (پدر) که آنجا که بایست متعهد به عشق و تکیه گاه دختری بی‌پناه شود، ملازم نقدینگی می‌شود و با ملزم ساختن زن به کار مضاعف و نامتعارف و

فرزندآوری های متعدد، او را به کام آسیب های متعدد روانی-اجتماعی و جسمانی می کشاند:

«یه فرهنگی توی ما ایجاد شده به نام اینکه زن بره کار کنه، به نام اینکه بچه بره کار کنه، این قشنگ نیست، شما حساب کن پسر و دخترشو کاری ندارم، می گم مردی که بعد از یه تایمی نمی ره سرکار، همون مرد خودش کودک کار بوده میاد بزرگ می شه، بچش می شه، بچشو می فرسته سرکار» (رضا ۳۵ ساله، غربت بابل).

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با موضوع "خانواده، فرهنگ و چالش های دوران کودکی" سعی کرده داشت تا به این سؤال پاسخ دهد که در بافتار فرهنگی غربت ها کودکی چه معنایی دارد و این معنا چه پیامدهای روانی-اجتماعی برای کودکان غربت به همراه دارد؟ در پاسخ به این سؤال، نتایج نشان داد جامعه غربت در اثر انزوا و طرد اجتماعی، به کلونی های درون فرهنگی و درون اجتماعی خود رانده شده است و تبادلات و تعاملات فرهنگی و اجتماعی چندانی با جامعه حداکثری ندارد؛ لذا غربت ها نیز ناچار هستند برای ادامه حیات اجتماعی و اقتصادی خود راهی برای تعامل با جامعه حداکثری بیابند ولی هیچ وقت در متن جامعه نبوده است.

از آنجا که جامعه غربت به دلایل گوناگون از جمله خو کردن به فرهنگ «خوشباشی» و «خوشه چینی» که ردپای روشنی از تبعیض و طرد اجتماعی در سطوح مختلف آن از گذشته تا به امروز در شکل گیری و تداوم این فرهنگ دیده می شود، زیست شبه کوچ روانه نامنظم، تعامل گریزی، خودکهرتربینی، احساس تبعیض درونی سازی شده و بسیاری مسائل فرهنگی-اجتماعی دیگر چندان تمایلی به نظام آموزش رسمی و تحصیل کودکان ندارد، از این روی کودکان نیز همچون بزرگسالان در چرخه ای از تداوم بی سوادی بین نسلی و طرد و انزوای اجتماعی گرفتار آمده اند.

از سوی دیگر نظام اجتماعی خانواده غربت که به شدت مردسالار است با جابجایی نقش‌ها و به کار گماردن زنان و کودکان به مشاغل غیررسمی و مطرود جامعه، علاوه بر زنان، کودکان را نیز در معرض برچسب اجتماعی، آسیب‌های روانی-اجتماعی، بزه دیدگی و بزهکاری قرار می‌دهد؛ مسئله کار کودکان و پرداختن به مشاغلی که موردپسند جامعه نیستند، ضمن آنکه می‌تواند باعث تغافل و تسامح خانواده و جامعه از رشد و پرورش کودکان و همین‌طور آسیب به کودکان و پرورش کودکانی شود که معنای کودکی در نزد آنان تحریف شده و نیازهای رشدی جسمی و روانی و اجتماعی آنان نادیده گرفته شده است، طبعاً می‌تواند در ادامه مراحل رشد، بزرگسالی ایشان را نیز با خطر آسیب‌پذیری‌های متعدد روبرو سازد.

در مناسبات خانوادگی، کودکان و بخصوص کودک دخترانی که هنوز معنای کودکی و دنیای کودکی را به‌طور متعارف درک و تجربه نکرده‌اند به یک‌باره به دنیای بزرگسالان پرتاب شده و در پی آن با فرزندآوری زودهنگام و کودک والدی به بزرگسالانی تبدیل می‌شوند که دچار ناسازگاری فرهنگی، عاطفی و روانی-اجتماعی با جامعه حداکثری هستند؛ بزرگسالانی سرگشته که مردان و کودکان مردان با بازنشستگی زودهنگام پس از ازدواج و کودک زنان با کار مضاعف و تعدد فرزندآوری گویی هنوز به دنبال کودکی گمشده خود می‌گردند و این شاید معنای اصلی کودکی در فرهنگ غربت باشد که کار کودکان و جابجای نقش‌ها بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری این معنا می‌توانند به خود اختصاص دهند؛ کودکان شبه بزرگسال کودکی نکرده و بزرگسالان شبه کودکی که بزرگسالی نمی‌دانند و ناخودآگاه به دنبال کودکی ازدست‌رفته خود می‌گردند.

معنای کودکی در این جامعه بیش از هر چیز دیگری به کار محدودشده است و کودکان در این فرهنگ در معرض آسیب‌های روانی-اجتماعی متعددی

قرار گرفته‌اند که این مسئله می‌تواند تسهیل گر سقوط آنان در دام انحرافات اجتماعی باشد.

در نهایت، فرهنگ غربت در محله‌های هرنندی معنای مختص به خود را دارد. محله‌های هرنندی به مثابه خوابگاهی ارزان، فقیرانه، فصلی، موقت و فاقد نظارت اجتماعی مؤثر که به واسطه قانون نانوشته فقر، در هر مقطعی پذیرای خیل زیادی از مهاجرانی است که به زودی جای خود را به دیگر مهاجران می‌دهند. به نظر می‌رسد آنچه غربت را به هرنندی نزدیک می‌سازد بیش از انتخاب ناگزیر، ناشی از شباهت ساختار فرهنگی- اجتماعی و اقتصادی اهل غربت متسامح با ساختار فرهنگی- اجتماعی و اقتصادی رها شده هرنندی است؛ اهل غربت در اثر پرداختن به مشاغل غیررسمی و مطرود، خو کردن به زیست فقیرانه، کم‌توجهی به مراقبت‌های بهداشتی، فقدان مدارک هویتی در بسیاری از موارد، تنها در محلات فقیر و رها شده‌ای مانند هرنندی پذیرفته می‌شوند که همین موضوع خود می‌تواند به عنوان عاملی برای طرد بیشتر، بازتولید فرهنگ فقر، ضعف کنترل و پیوند اجتماعی، قرار گرفتن در معرض آسیب‌های روانی و اجتماعی و در نتیجه کاهش تاب‌آوری و افزایش بزهکاری و بزه‌دیدی بخصوص در میان کودکان عمل کند.

پیشنهادهای

۱- خوانش اجتماعی از «غربت» یا «قربت» بسیار مهم به نظر می‌رسد، اینکه ما آنان را غریبه بپنداریم یا آشنا، نگاه سلبی داشته باشیم یا ایجابی، گناه را به گردن آنان بیندازیم یا سده‌ها و دهه‌ها طرد و تبعیض و در حاشیه ماندگی، آنان را علت بپنداریم یا معلول، مسیر گام‌های بعدی را روشن می‌سازد؛ پس برای آنکه جامعه غربت به جامعه حداکثری پیوند بخورد، در امور جامعه سهیم باشد، از مزایای رفاه اجتماعی بهره‌مند شود، مشارکت اجتماعی خود را بالا ببرد تا به وفاق و انسجام

اجتماعی دست یابد، در اولین گام نیاز به پذیرش اجتماعی بدون هیچ‌گونه قضاوتی دارد؛

۲- پذیرش تنها گام اول است و ما بایستی به فردیت این فرهنگ در گام بعدی توجه داشته باشیم و نگاه ماشینی و قالبی به افراد و گروه‌های جامعه اهل غربت نداشته باشیم؛ اینکه یک طرح اجتماعی در یک فرهنگ و جغرافیای خاص جوابگو بوده است، لزوماً نمی‌تواند در مورد جامعه و فرهنگ اهل غربت جوابگو باشد، چرا که این فرهنگ، فرهنگی منحصربه‌فرد با عناصر خاص تشکیل‌دهنده ساختار خود است، پس تعمیم‌دهی می‌تواند ما را به بیراهه بکشاند.

۳- گام بعدی مشارکت و عاملیت است، اگر هدف توانمندسازی است ابتدا بایستی توانمندسازی تعریف‌شده و به ابعاد مختلف آن توجه کرد؛ چه بسیارند مؤسسات و مراکز خدمات اجتماعی دولتی و خصوصی که توانمندسازی را صرفاً در اقتصاد خلاصه کرده‌اند، آن‌هم عموماً از نوع کمک‌های خیریه‌ای از قبیل سبد کالا و پوشاک و وام و چه و چه که البته در جای خود مفید است؛ اما بایستی توجه داشت لزوماً جامعه غربت علیرغم زیست در مناطق فقیرنشین، فقیر نیستند و نیاز به توانمندشدن در همه ابعاد روانی-اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی دارند؛ دوم آنکه بایستی به نحوه توانمندسازی توجه کرد، اینکه ما تمام توانمندی‌های جامعه و فرهنگ غربت را نادیده بگیریم و مانند طرح‌های ضربتی جمع‌آوری کودکان، با نگاه از بالا به پایین به بحث توانمندسازی بنگریم و عاملیت و مشارکت و نقاط قوت را در نظر نگیریم، بدون شک با شکست روبرو می‌شویم؛ سوم آنکه بایستی توجه داشت که توانمندسازی یک فرایند است که در مورد جامعه غربت بعد از دهه‌ها و سده‌ها در حاشیه ماندگی ممکن است یک فرایند گام‌به‌گام و طولانی باشد و هرگز نباید پنداشت که یک طرح یا چند طرح کوتاه‌مدت و فشرده برای توانمندسازی این جامعه کافی می‌باشد و درنهایت اینکه در تمام این گام‌ها و گام‌های بعدی که پیوسته ارزیابی و ممکن است بازطراحی

شوند، بایستی حرمت افراد و گروه‌های این جامعه حفظ شود و به منابع و توانمندی‌های این جامعه نیز توجه کافی مبذول شود.

۴- سازمان‌های مردم‌نهاد، سازمان بهزیستی و مراکز شهرداری تهران مانند سراهای محله، مراکز پویاشهر نقش مهمی در حمایت از کودکان غربت دارند، پیشنهاد می‌شود این مراکز ضمن نقد سیاست‌ها و برنامه‌های گذشته با جلب مشارکت از متخصصان در رشته‌های علمی، وظایف و مسئولیت اجتماعی خود را به شکل بهینه‌تر به انجام برسانند.

۵- سرانجام پیشنهاد می‌گردد که در راستای بازپيوند جامعه غربت با جامعه حداکثری و رسیدن به نتایج مطلوب در پیشگیری و درمان در حوزه خدمات اجتماعی و شهری، از تخصص دانش‌آموختگان مددکاری اجتماعی، جامعه‌شناسان، روانشناسان، متخصصان علوم تربیتی، علوم هنری و ورزشی در کنار متخصصان امور مدیریت شهری، استفاده بیشتری برده شود؛ چرا که این امر، خود نوعی سرمایه‌گذاری است که می‌تواند مانع گسترش و حتی پیشگیری از بسیاری از آسیب‌های اجتماعی در کلان‌شهر تهران شود که هزینه‌های روانی-اجتماعی و اقتصادی هنگفتی بر دوش جامعه می‌گذارد.

سپاسگزاری:

این مقاله حاصل پژوهشی است که با حمایت مالی مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهرداری تهران به انجام رسیده است، بر این اساس نویسندگان از مسئولین این مرکز سپاسگزاری خود را اعلام می‌کنند.

تعارض منافع:

این مقاله تعارض منافع ندارد.

ORCID

Maryam Davoodi

 <https://orcid.org/0009-0005-7908-935X>

Mohammadrahim Safari

 <https://orcid.org/0000-0003-2913-7214>

Alireza Ahangar

 <https://orcid.org/0009-0005-3039-7509>

Hamideh Haditabar

 <https://orcid.org/5101-5474-0004-0009>

منابع

- ابادری، یوسفعلی. (۱۳۸۱)، «نوربرت الیاس و فرایند متمدن شدن»، *نامه علوم اجتماعی*، دوره ۱۹، شماره ۱۹: ۲۵-۱۹.
- اسفاری، میترا. (۱۳۹۴)، «پویایی هویتی غربت‌ها: مطالعه‌ی اتنوگرافیک هادوری در چهارراه‌های تهران»، *نامه انسان‌شناسی*، دوره ۱۳، شماره ۲۲: ۱۱-۳۷.
- باکینگهام، دیوید. (۱۴۰۱)، *نسل دیجیتال: کودکانی که زودتر بزرگ می‌شوند*، ترجمه: علی احمد، تهران: نشر علم، چاپ اول.
- پروین، ستار. (۱۴۰۳)، *کاربرد جامعه‌شناسی در مددکاری اجتماعی*، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
- پروین، ستار و درویشی فرد، علی‌اصغر. (۱۳۹۴)، «خرده‌فرهنگ فقر و آسیب‌های اجتماعی در محلات شهری (مطالعه موردی محل هرنیدی)»، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره ۶، شماره ۲۳: ۵۱-۸۹.
- پیرخندان، پریسا؛ پروین، ستار و فاطیما، سیاهپور. (۱۴۰۰)، «گونه‌شناسی کار کودکان و آسیب‌های ناشی از آن بر کودکان کار در شهر تهران»، *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، دوره ۸، شماره ۲۸: ۱۱۵-۱۵۸.
- محمدی، جمال؛ مرادی‌نژاد، الهام و روشن‌پور، امین. (۱۴۰۰)، «خرده‌فرهنگ لوطی‌ها و تجربه طرد اجتماعی (مطالعه موردی لوطی‌های شهر خرم‌آباد)»، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره ۱۲، شماره ۴۸: ۱۰۵-۱۴۵.
- خزایی، سلمان؛ نورعلی، پریش؛ غلام‌علی، بهزاد؛ کشوری‌دلاور، خزایی، سمیه؛ جمورپور، سمیه و نورعلی، ریحانه. (۱۳۹۵)، «بررسی شیوع چاقی در نوجوانان

- ایرانی: یک مطالعه متاآنالیز (مقاله مروری)، مجله دانشگاه علوم پزشکی قم، دوره ۱۰، شماره ۹: ۷۸-۸۸.
- خورسندنژاد، علی؛ چاوشیان، حسن؛ حیدری، آرش و عباداللهی چذائق، حمید. (۱۳۹۹)، «کودکی، بزهکاری، حبس: روایتی از برآمدن دارالتأدیب در عصر پهلوی»، فصلنامه علوم اجتماعی، دوره ۲۷، شماره ۹۰: ۱۹۵-۲۳۰.
- داودی، مریم؛ درتاج، فربرز؛ اسدزاده، حسن و دلاور، علی. (۱۳۹۷)، «فرزند پروری در آینه فرهنگ غربت در شهر تهران»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، دوره ۵، شماره ۱۷: ۱-۲۷.
- داودی، مریم؛ درتاج، فربرز؛ اسدزاده، حسن و دلاور، علی. (۱۳۹۸)، «اثربخشی آموزش چشم‌انداز زمان بر مدیریت استرس و خودشناسی انسجامی در دانش‌آموزان غربت شهر تهران»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، دوره ۶، شماره ۲۱: ۱-۲۷.
- سانتراک، جان‌دبلیو. (۱۴۰۱)، روانشناسی تربیتی، ترجمه: شاهده سعیدی، مهشید عراقچی و حسین دانش‌فر، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا، چاپ یازدهم.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۴۰۲)، روانشناسی پرورشی نوین، تهران: انتشارات دوران، چاپ سی و چهارم.
- صفی‌خانی، ثمره؛ موسوی، سید یعقوب و رجب‌لو، قنبرعلی. (۱۳۹۵)، «هویت در آستانه کولی‌های ساکن در تهران»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۹، شماره ۳: ۱-۲۹.
- عظیمی، میترا و ابراهیمی، مریم. (۱۳۹۸)، «موانع بازپیوند اجتماعی کولی‌های محله هرنندی تهران»، فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱۲، شماره ۱: ۱۹۵-۲۱۶.
- لولین، آن؛ لورین، ایگیو و مرکر، دیوید. (۱۳۹۳)، جامعه‌شناسی برای مددکاران اجتماعی، ترجمه: فریده همتی، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.
- محمدی، مسعود؛ ویسی‌رایگانی، علی‌اکبر؛ جلالی، رستم؛ قبادی، اکرم و عباسی، پروین. (۱۳۹۷)، «شیوع اختلالات رفتاری در کودکان ایران»، مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران، دوره ۲۸، شماره ۱۶۹: ۱۸۱-۱۹۱.
- مدیری، فاطمه و مبادری، توفیق. (۱۴۰۲)، «همبستگی و تضاد در روابط فرزندان بزرگ‌سال و والدین»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، دوره ۱۹، شماره ۱: ۹۱-۱۰۶.

- نجار زاده طرقله، الهام و نصری، مریم. (۱۴۰۲)، «فرهنگ و شیوه‌های فرزند پروری (با تأکید بر سبک‌های دل‌بستگی بامریند)»، پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، دوره ۵، شماره ۵۸: ۲۶۳-۲۷۲.

- S, P. (1962). *Centuries of childhood*. London: Jonathan Cape.
- Aries, Philip. (1962). *Centuries of childhood: A Social History of Family Life*. London: Jonathan.
- Ball, Jessica. (2010). *Culture and early childhood education*. In Encyclopedia on Early Childhood Development Available <http://www.child-encyclopedia.com/documents/BallANGxp.pdf>. Accessed [insert date]
- Bau, Natalie, and Raquel Fernández. (2023). *Handbook of the Economics of the Family: Culture and the family [Chapter 1]*. North-Holand: Elsevier.
- Byrne, Kevin. (2024). *Europe's Forgotten Children: Roma Children and their Families in Europe 2000-2020, A Child Rights Perspective*. UNICEF Innocenti: Global Office of Research and Foresight.
- Catherine, Allerton. (2020). *Childhood*. In The Open Encyclopedia of Anthropology, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. Online: <http://doi.org/10.29164/20child>.
- Chen, Chuansheng, and Susan Farruggia. (2002). "Culture and Adolescent Development". *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1), 3-12. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1113>
- García-Barata, Ana Raquel., Irene Ventura., David Ribas-Pérez., Javier Flores-Fraile, and Antonio Castaño-Séiquer. (2023). "Oral Health Status in a Group of Roma Children in Seville, Spain." *Healthcare (Basel)*, 11(7), 10-16. doi: 10.3390/healthcare11071016.
- Gilliam, Laura, and Eva, Gulløv. (2019). "Children as Potential: A Window to Cultural Ideals, Anxieties and Conflicts." *Children's Geographies*, 20(3), 311-323. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1648760>.
- Goldstein, Donna M. (1998). *Nothing bad intended: child discipline, punishment and survival in a shantytown in Rio de Janeiro, Brazil*. In *Small Wars: the Cultural Politics of Childhood*. Berkeley: University of California Press.
- Kiprianos, Pandelis., Ivi, Daskalaki, and Georgios B., Stamelos. (2012). "Culture and the school: The degree of educational integration of Roma and

- Gypsies in the Peloponnese region of Greece.” *International Review of Education*, 58(0), 675–699. <https://doi.org/10.1007/s11159-012-9326-0>.
- Klaus, Sarah, and Adrian, Marsh. (2014). “A Special Challenge for Europe: The Inclusion of Roma Children in Earlyyears Education and Care.” *European Early Childhood Education Research Journal*, 22(3), 336–346. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2014.912896>.
 - Lally, Sheila. (2015). “Gypsies and Travellers: their history, culture and traditions.” *Community Practitioner*, 88(1), 30-33.
 - Brown, Nina., Thomas, Mcilwraith, and Laura, Tubelle de González. (2020). *Perspectives: An Open Introduction to Cultural Anthropology*. Arlington: The American Anthropological Association.
 - Obrovská, Jana., Cecília, Aguiar., Silva, Carla-Sofia, and Konstantinos, Petrogiannis. (2023). “Predictors of educational aspirations of Roma mothers in Czech Republic, Greece, and Portugal.” *Social Psychology of Education*, 26(4), 1063–1088.
 - Rosário, Pedro., Jose Carlos, Núñez., Raquel, Azevedo., Jennifer, Cunha., Armanda, Pereira, and Rosa, Mourão. (2013). “Understanding Gypsy Children’s Conceptions of Learning: A Phenomenographic Study.” *School Psychology International*, 35(2), 152-166. <https://doi.org/10.1177/0143034312469304>.

استناد به این مقاله: داودی، مریم؛ صفری، محمدرحیم؛ آهنگر، علیرضا و هادی تبار، حمیده. (۱۴۰۳). دلایل، خانواده، فرهنگ و چالش‌های دوران کودکی (مورد مطالعه محله هرندی در شهر تهران)، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۱۱ (۴۲)، ۱۷۵-۲۲۴.

Social Work Research Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.